

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Dominykos Gudjurgytės
V kurso, darbo ir socialinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Socialinės apsaugos teisės funkcijos
Functions of Social Security Law**

Vadovas: lekt. dr. Jurij Maculevič
Recenzentė: lekt. Simona Cirtautaitė-Kaminskienė

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamos socialinės apsaugos teisės funkcijos. Aiškinamasi funkcijų svarba teisei sistemai, atskleidžiamas pagrindinių funkcijų – apsauginės, demografinės, šeimų rėmimo, ekonominės, paskirstymo – turinys, analizuojamos jų realizavimo problemos. Nagrinėjant įstatymus bei mokslinę literatūrą, pateikiamas praktinis funkcijų įgyvendinimas per socialinio draudimo bei per socialinės paramos institutus.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė apsauga, funkcija, realizavimas, problema, socialinis draudimas, parama.

This work analyses functions of Social Security Law. There is provided the importance of the functions to the legal system, furthermore the content of the main functions (protection, demography, family support, economy, distribution), problems of their realization. Based on law and scientific literature, there is presented implementation through the social insurance and social support systems.

Keywords: social security, function, realization, problem, social insurance, support.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ REIKŠMĖ IR VIETA SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS SISTEMOJE.....	6
2. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ KLASIFIKACIJA.....	9
2.1. Apsauginė funkcija.....	9
2.2. Demografinė ir šeimų rėmimo funkcija.....	11
2.3. Ekonominė funkcija.....	16
2.4. Paskirstymo funkcija.....	17
2.5. Užimtumo funkcija.....	19
3. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMAS IR PROBLEMATIKA.....	22
3.1. Įgyvendinimas socialinio draudimo sistemoje.....	22
3.2. Įgyvendinimas socialinės paramos sistemoje.....	35
IŠVADOS.....	39
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	40
SANTRAUKA.....	45
SUMMARY.....	46

ĮVADAS

Temos aktualumas. Socialinės apsaugos teisė yra gana nauja teisės šaka, pradėjusi savo savarankišką istoriją tik XIX a. pabaigoje. Ši teisės šaka yra itin dinamiška ir nuolat patirianti pokyčius (Bitinas et al., 2020, p. 12). Gilinant žinias apie socialinės apsaugos teisę, labai svarbu diskutuoti apie šios teisės šakos funkcijas – kaip ši teisės šaka veikia ir su kokiais iššūkiais yra susiduriama. Lietuvoje socialinė apsauga yra pakankamai gerai vystoma, pasitelkiama vis daugiau priemonių realizuojant jos funkcijas. Socialinės apsaugos įgyvendinimas yra aktualus kiekvienam visuomenės nariui – tai lyg paskatinimas ar parama kurti šeimą, dirbti ir už tai gauti tam tikras teises garantijas. Tai yra vienas iš aktualiausių klausimų, todėl šios temos analizavimas padeda dar labiau įsigilinti į socialinės apsaugos teisės reikšmę.

Darbo originalumas. Ieškant informacijos apie socialinės apsaugos teisės funkcijas išryškėja viena tendencija – tiek mokslinėje literatūroje, tiek įvairių autorių rašto darbuose yra pateikiamas minimalus šios teisės šakos funkcijų turinys, išskiriant pagrindines funkcijas ir pateikiant konkretų apibūdinimą. Tačiau nepavyko surasti darbo, kuriame funkcijų turinys būtų nagrinėjamas daug plačiau, pateikiant ne tik funkcijų apibrėžimus, bet ir jų įgyvendinimo priemonės, problemas. Būtent šio darbo originalumas – siekis atskleisti kaip funkcijos praktiškai veikia teisinėje sistemoje ir su kokiais iššūkiais yra susiduriama.

Šio **darbo tikslas** – pateikti pagrindines socialinės apsaugos funkcijas, nagrinėjant ne tik jų turinį, bet ir realizavimo ypatumus.

Darbo uždaviniai: 1) atskleisti socialinės apsaugos funkcijų reikšmę bei vietą socialinės apsaugos teisės sistemoje; 2) išnagrinėti pagrindines socialinės apsaugos teisės funkcijas; 3) pateikti pagrindines priemones, kurios yra pasitelkiamos socialinės apsaugos funkcijų tinkamam įgyvendinimui ir išanalizuoti jų realizavimo problemas.

Objektas – pagrindinių socialinės apsaugos funkcijų turinys ir veikimas.

Tyrimo metodai. Šio darbo tikslui pasiekti naudojami įvairūs mokslinio tyrimo metodai: 1) analizės metodas – analizuojama pagrindinių funkcijų klasifikacija, taip pat analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra, susijusi su funkcijų įgyvendinimu; 2) lyginamasis metodas – pateikiama keletas pavyzdžių iš kai kurių užsienio valstybių socialinės apsaugos klausimais lyginant juos su Lietuvoje veikiančia socialinės apsaugos sistema; 3) teleologinis metodas – padeda atskleisti įstatymo leidėjo ketinimus, įstatymuose įtvirtinant socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemas; 4) loginės analizės metodas – išanalizavus funkcijų turinį, leidžia

suformuluoti tam tikras problemas, susijusias su socialinių draudimų bei išmokų reglamentavimu; 5) aprašomasis metodas – pateikiami funkcijų aprašymai; 6) apibendrinimo metodas – magistrinio darbo pabaigoje susisteminama informacija ir pateikiamos išvados.

Svarbiausi šaltiniai. Socialinės apsaugos teisės sistemai priklausantys teisės aktai (įstatymai, Vyriausybės nutarimai), Europos komisijos vadovai socialinės apsaugos klausimais, mokslinė literatūra, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija.

1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ REIKŠMĖ IR VIETA SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS SISTEMOJE

Lietuvių kalbos žodyne žodis „funkcija“ aiškinamas kaip ko nors pareiga, paskirtis (Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]). Funkcijos yra vienas iš svarbiausių elementų nagrinėjant bet kurią teisės šaką, kadangi jos atskleidžia, kaip tam tikra teisės šaka veikia, kaip ji yra įgyvendinama teisinėje sistemoje. Suvedant šias mintis galima teigti, kad teisės funkcija yra teisės paskirtis, kuri yra tarsi nuoroda – kokias vertybes siekiama apsaugoti ir kokios priemonės yra pasitelkiamos tokiai apsaugai įgyvendinti.

Teisės funkcijos – tai teisės poveikio žmonių elgesiui kryptys ir būdai. Kaip konkrečiu laikotarpiu suprantama socialinė paskirtis, tokios yra ir teisės funkcijos, jų turinys, kompetencija viena kitos atžvilgiu ir viso teisinio reguliavimo pobūdis (Bitinas et al., 2011, p. 66). Šių dienų Lietuvos teisinėje sistemoje socialinė apsauga užima labai svarbią vietą. Socialinės apsaugos teisės reguliavimo dalykas yra visuma visuomeninių santykių, susiformuojančių veikiant šalies socialinės apsaugos sistemai ir perskirstant dalį bendrojo vidaus produkto. Socialinės apsaugos santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo pagrindai yra tam tikros gyvenimo aplinkybės (teisiniai faktai): nedarbingumas, neįgalumas, nelaimingas atsitikimas darbo metu, nedarbas, senatvė, motinystė (tėvystė) ir kita. Be to, šių santykių atsiradimo pagrindu negali būti šalių sutartis (kaip darbo teisėje) ar valstybės institucijų aktai (kaip administracinėje teisėje). Socialinės apsaugos santykiams atsirasti būtina kelių teisinių faktų sutaptis: teisiniai faktai (įvykiai), asmens valios išraiška ir kompetentingos institucijos sprendimas (Bitinas et al., 2020, p. 65). Iš to galime matyti, kad įstatymų leidėjas koncentruojasi į tokias vertybes kaip sveikatos priežiūra, motinystė/tėvystė, šeimos gerovė, darbas, ori senatvė. Socialinės apsaugos teisė yra nuolat kintanti teisės šaka, kurios pagrindinis tikslas – įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų gyvenimo šaltinį labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms ir leistų paskirstyti pajamas taip, kad būtų užtikrinta bent jau minimali socialinė lygybė ir garantuojamosios bazinės pajamos (Bitinas et al., 2020, p. 61). Taigi, čia galima padaryti dalinę išvadą, kad socialinės apsaugos funkcijos yra kaip priemonė socialinės apsaugos teisės tikslui įgyvendinti. Būtent funkcijų veikimo dėka asmeniui valstybė įstatymų numatytais atvejais teikia socialinę apsaugą be jokio asmens priešpriešinio įsipareigojimo, t. y. neatlygintinai; socialinė apsauga įgyvendinama naudojant valstybės piniginius fondus; socialinės išmokos teikiamos tik ypatingais atvejais (kai asmuo netenka

darbingumo ir dėl to praranda darbines pajamas, sulaukia pensinio amžiaus ir pan.) (Bitinas et al., 2020, p. 61-62).

Socialinės apsaugos sistema – tai valstybės nustatytų socialinių - ekonominių priemonių visuma, teikianti pragyventi reikalingų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie negali dėl įstatyme numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo arba kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti (Tartilas, 2005, p. 27). Socialinės apsaugos teisės funkcijos yra susijusios su įvairių rūšių socialine rizika, jos veikia skirtingose socialinės apsaugos teisės kryptyse. Socialinis draudimas ir pensijų sistema, neįgalųjų socialinė integracija, parama nukentėjusiems, pinigine socialine parama, šeimos ir jaunimo politika, darbo teisė, darbuotojų sauga ir sveikata, užimtumas, lygios galimybės, parama būstui, finansinė paskata pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms – tai yra pagrindinės socialinės apsaugos teisės grupės, kuriose galima atrasti skirtingų socialinės apsaugos funkcijų (kaip lėšos yra surenkamos, paskirstomos, kokios vertybės yra saugomos). Dalis socialinės apsaugos teisės funkcijų nėra tiesiogiai įtvirtintos literatūroje ar įstatymuose. Šių funkcijų turinys išvedamas iš daugelio socialinės apsaugos teisės normų, įvertinant jų esmę ir bendrą tikslą. Pagal Konstituciją, valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, tenka pareiga rūpintis savo nariais senatvės, invalidumo, nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais Konstitucijoje bei įstatymuose numatytais atvejais (Maculevičius, 2004, p. 5, [interaktyvus]).

Socialinės apsaugos funkcijos užtikrina, kad socialinės apsaugos teisės sistemoje būtų tinkamai sureguliuotas piniginių lėšų surinkimas bei paskirstymas atitinkamoms socialinės rizikos grupėms. Kaip pavyzdys, galėtų būti pateikiamas privalomojo socialinio draudimo įmokų surinkimas į biudžetą, ligos, motinystės (tėvystės), nedarbingumo išmokų skyrimas. Šioje srityje asmenims yra teikiama parama, kada asmuo praranda darbines pajamas. Taip pat socialinės apsaugos teisės funkcijos veikia demografijos bei šeimų rėmimo srityse. Skiriant atitinkamas išmokas siekiama užtikrinti gimstamumo augimą, paramą šeimoms, auginančioms daugiau vaikų. Bet visų svarbiausias terminas, kalbant apie funkcijas, yra apsauga – valstybė stengiasi remti ir apsaugoti visas minėtas socialiai pažeidžiamas asmenų grupes.

Nagrinėjant šiuos aspektus išryškėja jau minėta mintis, kad funkcija yra kaip priemonė, kurios pagalba ne tik yra „matuojami“ asmens poreikiai, bet įvykus gyvenimiškai aplinkybei, bent minimaliai jie yra tenkinami iš valstybės lėšų. Visi asmenys nori gyventi pilnavertį gyvenimą, bet nieko nėra svarbiau už būtinuosius poreikius, tokius kaip: būstas, maistas ir kitos būtinosios prekės, būtinosios sveikatos priežiūros paslaugos. Jeigu socialinės apsaugos teisė nereguliuotų šių sričių ir asmenys turėtų pasirūpinti viskuo patys savomis lėšomis, greičiausiai

valstybėje vyrautų skurdas ir aukšto lygio nepriteklis. Tad visos socialinės apsaugos funkcijos yra realizuojamos taip, kad būtų išvengta gyvybiškai svarbių rodiklių nuosmukių, kad valstybės piliečiai, visi visuomenės nariai, būtų bent minimaliai nuo to apsaugoti.

Įgyvendinant socialinės apsaugos teisės funkcijas yra užtikrinamas ir socialinės apsaugos teisės principų įgyvendinimas. Reikšmingą dalį socialinės apsaugos teisės principų sistemoje sudaro socialinės apsaugos teisės šakos principai. Prie tokių principų priskiriami solidarumo, universalumo (visuotinum), diferenciacijos, poreikių atitikties, depolitizacijos, pakankamo apsaugos lygio, išmokų indeksavimo, finansavimo visuomeninėmis lėšomis principai (Bitinas et al., 2020, p. 100). Vertinant socialinės apsaugos teisės tikslą ir funkcionavimą, galima teigti, jog šios teisės šakos reguliavimas siekia socialinio teisingumo, socialinės lygybės, o visi politiniai klausimai yra paliekami nuošalyje. Taip pat socialinės apsaugos funkcijos koreliuoja su atskirų institutų socialinės apsaugos teisės principais, prie jų priskiriant esminius paramos šeimai, socialinio draudimo privalomumo, teisingo įmokų ir išmokų santykio nustatymo, visapusiškos apsaugos nuo skurdo ir kitus principus, darančius įtaką atskirų socialinės apsaugos sistemos elementų reguliavimui (Bitinas et al., 2020, p. 100). Kaip jau yra žinoma, teisės principai yra viso teisinio reguliavimo pamatas, kuris užtikrina teisinės sistemos darną, todėl labai svarbu, kad atitinkamos teisės šakos funkcijos ne tik nepaneigtų principų, bet dar labiau juos išaukštintų ir pabrėžtų. Būtent todėl socialinės apsaugos teisės funkcijos yra labai reikšminga socialinės apsaugos teisės sistemos dalis.

Taigi, iš to kas išdėstyta aukščiau, galima teikti, kad socialinės apsaugos teisės funkcijos ir jų tinkamas realizavimas yra vienas svarbiausių dalykų besivystančiai socialinės apsaugos teisės šakai Lietuvoje. Socialinės apsaugos teisės funkcijos nukreipia įstatymų leidėją, kokia linkme reikia eiti kuriant socialinės apsaugos teisės reguliavimą. Dėl šios priežasties Lietuvos nacionalinės teisės lygmenyje yra išleista palyginus daug įstatymų, skirtų sureguliuoti įvairias socialinės apsaugos sistemos sritis. Atsižvelgiant į funkcijas, įstatymų leidėjas kuria normas, o jose įtvirtina saugomas vertybes, pamatinius principus bei visą socialinės apsaugos sistemos veikimo „mechanizmą“.

2. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ KLASIFIKACIJA

Šiuolaikinę gerovės valstybę galima suprasti kaip valstybę, kurios teisės aktuose įtvirtintos socialinės teisės, tiek numatančios galimybę visuomenės nariui, pakliuvusiam į tam tikrą riziką, įgyti teisę į numatytą išmoką, pašalpą ar kitos formos pagalbą ir ją gauti, tiek suponuojančios pareigą valstybei per jos institucijas ir teikiamas viešąsias paslaugas užtikrinti asmenims atitinkamą gyvenimo lygį, leidžiantį būti visaverčiais socialinio gyvenimo dalyviais ir garantuojantį asmens orumą. Gerovės valstybė apima šias valstybės teisinio reguliavimo sritis – pakankamo gyvenimo lygį piliečiams per socialinę apsaugą užtikrinimą, darbo rinką, aprūpinimą būstu, švietimą, visuomenės saugumą, pajamų tolygumą bei sveikatos apsaugą (Taminskaitė, 2019, p. 173-174 [interaktyvus]). Šių priemonių įgyvendinimui socialinės apsaugos teisės sistemoje yra realizuojama gana daug funkcijų, tačiau, analizuojant nacionalinius Lietuvos teisės aktus, šiame skyriuje bus identifikuojamos ir aptariamos esminės ir, mano nuomone, svarbiausios funkcijos – tai apsauginė, demografinė ir šeimų rėmimo, ekonominė, paskirstymo ir užimtumo.

2.1. Apsauginė funkcija

Pats socialinės apsaugos teisės šakos pavadinimas įtvirtina vieną iš pagrindinių funkcijų – apsaugą. Apsauginė funkcija veikia asmenų, patekusių į socialinės rizikos būseną, atžvilgiu.

Žmonėms susirgus, tapus nelaimingų atsitikimų aukomis, esant apsigimimams, reikalinga sveikatos priežiūra, kad galima būtų visais įmanomais būdais atgauti arba palaikyti sveikatą, sumažinti skausmus ir kitokiais būdais palengvinti ligų sukeltą negalią. Žmogaus teisė į sveikatą visose šalyse patvirtinta tarptautiniais dokumentais ir remiasi dviem principais: pirma – sveikatos priežiūros tikslu daryti viską, kas įmanoma; antra – padaryti ją prieinamą kiekvienam asmeniui vienodomis sąlygomis. Taip pat svarbu yra garantuoti dalinį arba visišką negautų pajamų kompensavimą nedarbingumo atveju, taip sudarant sąlygas nedarbingiems asmenims dalyvauti visuomeniniame gyvenime. (Tartilas, 2005, p. 32-33). Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo II skyrius yra skirtas ligos išmokų reglamentavimui. Šio įstatymo 8 straipsnyje numatyta, kad teisę gauti ligos išmoką <...> turi asmenys, jeigu jie: yra apdrausti ligos socialiniu draudimu; tampa laikinai nedarbingi ir dėl to praranda darbo pajamų <...>, taip pat jeigu tuo laikotarpiu jie negauna ligos išmokos pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio

draudimo įstatymą; iki laikinojo nedarbingumo pradžios dienos turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos socialinio draudimo stažą <...> (Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000). Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 straipsnis 2 dalis numato, kad apdraustajam asmeniui, dėl įvykio, pripažinto <...>, netekusiam dalies ar viso darbingumo, pagal šį įstatymą iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto nelaimingų atsitikimų darbe socialiniam draudimui skirtų lėšų išmokama: ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos išmoka; netekto darbingumo vienkartinė kompensacija; netekto darbingumo periodinė kompensacija (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, 1999). Šie du įstatymai numato socialinio aprūpinimo apsaugą. Asmenims, turintiems rimtų sveikatos problemų, yra suteikiama finansinė apsauga, jog gydymosi laikotarpiu jie nepatirtų nepritekliaus ir būtų aprūpinti jų būtinieji poreikiai.

Senatvės rizika remiasi prielaida, kad žmogus dėl senyvo amžiaus nebegali užsidirbti pakankamai lėšų pragyventi. Tokiu atveju apsauginė funkcija reiškia garantiją, kad bus kompensuojamos pajamos tiems, kurie pasiekia tam tikrą amžiaus ribą (senatvės pensija) arba tiems, kurie nutraukia savo profesinę veiklą, sulaukę tam tikro amžiaus (ištarnauto laiko senatvės pensija). Suteikiant senatvės pensiją, atsižvelgiama ne tik į amžių, bet ir į draudimo arba darbo stažą (Tartilas, 2005, p. 32). Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnis numato, kokie asmenys yra draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Tai: asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, taip pat dirbantys narystės pagrindu renkamosiose institucijose, ūkinėse bendrijose, žemės ūkio bendrovėse arba kooperatinėse organizacijose ir gaunantys atlyginimą už darbą; Vidaus reikalų ministerijos, policijos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai; tikrosios krašto apsaugos tarnybos karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai; valstybės saugumo pareigūnai; individualių (personalinių) įmonių savininkai ir jiems prilyginti savarankiškai dirbantys asmenys; ūkininkai ir pilnamečiai jų šeimų nariai, dirbantys ūkyje; tikrosios krašto apsaugos tarnybos prievolinkai (būtiniosios tarnybos kariai). Kiti asmenys gali draustis savanoriškai įstatymų numatyta tvarka (Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994). Įstatymų leidėjas šiuo įstatymu įtvirtina finansinę apsaugą asmenims, kurie dėl amžiaus jau nebegali dirbti. Jeigu neegzistuoūtų ši socialinio draudimo rūšis, vyresniojo amžiaus asmenys sunkiai galėtų tenkinti savo

būtinuosius poreikius, jiems būtų sunku dalyvauti socialiniame visuomenės gyvenime kaip pilnaverčiams nariams.

2.2. Demografinė ir šeimų rėmimo funkcija

Demografija – tai mokslas, tiriantis gyventojų skaičių, sudėtį, teritorinį pasiskirstymą, jų pokyčius, pokyčių priežastis bei padarinius, analizuojantis demografinius procesus (gimstamumą, mirtingumą, migraciją) ir jų sąveiką su ekonominiais, socialiniais, politiniais, ekologiniais ir kitais veiksniais (Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]). Lietuva susiduria su demografinėmis problemomis, kaip ir dauguma Europos valstybių – tai mažėjantis gimstamumas, senstanti visuomenė, santuokų skaičiaus mažėjimas, ištuokų skaičiaus didėjimas, vaikų, augančių tik su vienu iš tėvų, skaičiaus didėjimas, mažėjantis gyventojų skaičius. Svarbiausia priežastis, kodėl socialinės apsaugos klausimai tapo tokiais dominančiais pastaraisiais dešimtmečiais yra istoriškai unikalūs demografiniai pokyčiai, kurie įvyko per pastarąjį šimtmetį. Reto vaisingumo derinys kartu su sparčiai ilgėjančia gyvenimo trukme lėmė vadinamojo senėjimo reiškinį visuomenėje (Borgmann, 2005, p. 30 [interaktyvus]).

Tam, kad būtų skatinimas susilaukti vaikų ir taip didėtų gimstamumo rodiklis, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija numato lengvatas gausioms šeimoms. Gausia šeima yra laikoma tokia šeima, kurioje auga 3 ir daugiau vaikų. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas numato, kad vaikams iš gausių šeimų papildomai skiriama 41,2 euro dydžio išmoką per mėnesį (Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, 1994). Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas numato, kad šeimoms, auginančioms penkis ar daugiau vaikų, taip pat šeimoms, kurioms vienu kartu gimsta trys ar daugiau vaikų, savivaldybės tarybos nustatyta tvarka socialinis būstas gali būti išnuomojamas ir neįrašius į Asmenų ir šeimų, turinčių teisę į socialinio būsto nuomą, sąrašą (t. y. ne eilės tvarka); daugiavaikėms šeimoms taip pat gali būti mokama būsto nuomos ar išperkamosios būsto nuomos mokesčio dalies kompensacija (Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas, 2014). Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas numato teisę į Lietuvos Respublikos antrojo laipsnio valstybinę pensiją motinai arba tėvui, kuris išaugino 5 ir daugiau vaikų (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1994). Taip pat nuo 2019 metų rugsėjo mėnesio gausios šeimos gali pasinaudoti šeimos kortele, užtikrinančia

specialias vienkartinės ar daugkartinės lengvatas, paslaugas, privilegijas ar nuolaidas partnerių suteikiamoms prekėms, paslaugoms bei renginiams tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuje (Lietuvos Respublikos šeimos kortelės įstatymas, 2018). Svarbu paminėti, kad demografinės problemas valstybėje lemia ir patiriamas smurtas artimoje aplinkoje. Šis veiksnys daro įtaką didėjančiam ištuokų skaičiui, taip pat kelia baimę susilaukti vaikų (kas tampa ir mažėjančio gimstamumo priežastimi). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija vykdo smurto artimoje aplinkoje prevenciją. Asmenims yra teikiama pagalba, kada yra patiriamas įvairių rūšių smurtas – tai fizinis, seksualinis, psichologinis ir ekonominis. Oficialiame ministerijos puslapyje yra pateikiama prevencinė informacija: kaip atpažinti smurtą, ką daryti, kur kreiptis (Smurto artimoje aplinkoje prevencija, 2021 [interaktyvus]). Viešai pateikiant tokio pobūdžio informaciją yra vykdoma demografinė funkcija – siekiama kaip įmanoma greičiau sustabdyti smurto artimoje aplinkoje naudojimą, taip išsaugojant ar atkuriant šeimos darną.

Aptartos lengvatos, išimtinai skirtos gausioms, 3 ar daugiau vaikų auginančioms, šeimoms, akivaizdžiai yra skirtos demografinėms problemoms Lietuvoje spręsti. Darant išvadas apie šias konkrečias lengvatas galima teikti, kad socialinės apsaugos teisės sistemoje pagrindine demografinė problema yra laikoma ryškiai sumažėjęs gimstamumas. Iš to „išplaukia“ sekanti problema – senėjanti visuomenė, ko pasekmė gali tapti darbo jėgos trūkumas ateityje. Kita opi problema Lietuvoje yra migracija – jauni žmonės keliauja svetur ieškoti geresnio gyvenimo. Būtent šios lengvatos skatina asmenis likti Lietuvoje, čia kurti šeimas, gimdyti vaikus.

Šalia to socialinės apsaugos teisės sistema vykdo ir šeimų rėmimo funkciją. Žinoma, pirmiausiai tai pasireiškia finansine šeimoms teikiama nauda, bet svarbiausia yra suteikti galimybę mamoms/tėčiams auginti vaikus namuose, nesibaiminant, jog bus sunku patenkinti būtinuosius poreikius dėl nedirbamo laikotarpio. Anksčiau aptarta, jog gausioms šeimoms valstybė garantuoja tam tikras lengvatas, tačiau lengvatos ir parama yra teikiama ir šeimoms, kurios pagal įstatymą nėra laikomos gausiomis. Be jau tapusio „tradicinėmis“ socialinių garantijų šeimai rūšių, tokių, kaip išmokos vaikui, nėštumo ir gimdymo atostogos bei jų metu mokamos kompensacijos, vaiko priežiūros atostogos ir jų metu mokamos kompensacijos, atsiranda naujos su minėtais tikslais suderintos garantijų formos – tėvystės atostogos ir išmokos, įvairios lengvatos vaikus auginantiems asmenims (mokesčių mažinimas ir pan.), socialinės paslaugos, ikimokyklinio ugdymo įstaigų paslaugos, lanksčios darbo organizavimo sąlygos (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2010, p. 98 [interaktyvus]). Lietuvos Respublikos išmokų

vaikams įstatyme yra numatyta, kad kiekvienam vaikui nuo gimimo dienos iki 18 metų ir vyresniems, jeigu jie mokosi pagal bendrojo ugdymo programą, bet ne ilgiau, iki jiems sukaks 21 metai, skiriama ir mokama išmoka vaikui (vaiko pinigai). Nuo šių metų vaiko pinigai padidėjo nuo 60 iki 70 eurų per mėnesį (Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, 1994). Išmokos vaikams nepriklauso nuo šeimos gaunamų pajamų, tai reiškia, kad visiems yra mokamas vienodas išmokos dydis. Tačiau visuomenėje tikrai ne visų šeimų pragyvenimo lygis yra vienodas – vienos gyvena skurdžiau, kitos turtingiau. Todėl šioje vietoje reikėtų apsvarstyti klausimą, ar pasiturinčioms šeimoms 70 eurų išmoka už vaiką turi didelę reikšmę? Galbūt išmoka skurdesnei šeimai turėtų būti didesnė? Vaiko pinigų mokėjimo tvarka kelia abejonių, ar tikrai visada yra tenkinami asmenų poreikiai. Įstatymuose yra įtvirtinta ir parama mokiniams, tačiau šios skyrimas jau priklauso nuo šeimos gaunamų pajamų. Pavyzdžiui, mokiniai turi teisę į nemokamus pietus ir į 80 eurų dydžio paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vidutinės mėnesio pajamos vienam šeimos nariui ar vienam gyvenančiam asmeniui yra mažesnės kaip 192 eurai, taip pat tokiems mokiniams gali būti skiriamas nemokamas maitinimas vasaros atostogų metu mokyklų organizuojamose vasaros poilsio stovyklose. Tačiau įstatymuose yra numatyta ir tai, kada nemokamus pietus mokyklose gali gauti mokiniai, nepriklausomai nuo šeimos gaunamų pajamų – tai priešmokyklinukai, pirmokai ir antrokai. (Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas, 2006). Čia vėl gi galima išžvelgti probleminį aspektą – kodėl įstatymų leidėjas pasirenka būtent tokią amžiaus ribą? Mano nuomone, arba nemokamas maitinimas turėtų būti teikiamas atsižvelgiant į gautas pajamas, arba turėtų būti teikiamas visiems moksleiviams, kadangi nemokamų pietų teikimas tik šioms trimis amžiaus grupėms atrodo šiek tiek neproporcingas.

Įstatymai numato tam tikros rūšies atostogas asmenims, kurie laukiasi vaikų. Maždaug 7 nėštumo mėnesį nėščioji gali išeiti nėštumo ir gimdymo atostogų. Šios atostogos trunka maždaug 70 dienų iki numatomo gimdymo ir 56 dienas po jo. Jeigu darbuotoja nesinaudoja nėštumo ir gimdymo atostogomis, darbdavys privalo suteikti 14 dienų atostogų dalį iš karto po gimdymo, nepriklausomai nuo darbuotojos prašymo. Per nėštumo ir gimdymo atostogas mokama motinystės išmoka, kuri siekia 77,58 proc. nuo atlyginimo „ant popieriaus“. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti motinystę ir vaikystę suponuoja valstybės diskreciją, atsižvelgiant į savo materialines ir finansines galimybes, suteikti tokią pačią apsaugą kitoms nei dirbančios motinoms. Įstatymų leidėjui pasirinkus socialiniu draudimu

grindžiamą mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimo modelį, tokia apsauga gali būti suteikta ir toms motinoms, kurios įstatyme nustatytu mastu prisidėjo prie socialinio draudimo (mokėjo arba už jas buvo mokamos atitinkamos socialinio draudimo įmokos), tačiau yra nutraukusios savo darbinę (profesinę) veiklą iki tos dienos, kurią jos įstatymų nustatyta tvarka įgytų teisę į mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutarimas). Kita įstatyme numatyta atostogų rūšis šiame kontekste – atostogos vaikui prižiūrėti. Šios atostogos gali prasidėti vos pasibaigus nėštumo ir gimdymo atostogoms. Vaiko priežiūros atostogos gali trukti iki trejų metų, tačiau vaiko priežiūros išmoka gavėjo pasirinkimu mokama metus arba dvejus. Pasirinkus gauti išmoką iki vaikui sukaks vieneri, kas mėnesį mokama 77,58 proc. nuo buvusio atlyginimo „ant popieriaus“, o pasirinkus išmoką gauti iki vaikui sukaks dveji, pirmais metais ji siekia 54,31 proc. nuo buvusio atlyginimo „ant popieriaus“, antrais metais – 31,03 proc. nuo buvusio atlyginimo „ant popieriaus“ (Nėštumas ir pirmieji vaiko priežiūros metai: ką turite žinoti?, 2021 [interaktyvus]). Bet kokių atveju valstybė kompensuoja tik dalį negaunamų pajamų. Tokie išmokų skaičiavimai kelia apmąstymus. Vienos motinos atlyginimas gali būti valstybės nustatytas minimalus mėnesinis atlygis, o kitos – gerokai jį viršyti, todėl neaišku, ar nustatytu procentu nuo atlyginimo išmokami pinigai visuomet pilnumoj padeda patenkinti būtinuosius poreikius, juo labiau, kad šeimoje atsiranda mažas vaikas, kurio poreikiai yra labai dideli, o kainos yra nuolat kintančios. Šioje vietoje įstatymų leidėjas įtvirtina pareigą motinai siekti kuo didesnio atlyginimo darbo rinkoje, kadangi nuo to priklausys ir jos gaunama išmoka. Atostogos vaiko gimimo atveju priklauso ne tik motinai, bet ir tėvui. Jei iki pirmosios tapus tėvu dienos, asmuo sukaupe ne trumpesnę nei 12 mėnesių motinystės socialinio draudimo stažą per paskutinius 24 mėnesius, gimus vaikui jam suteikiamos 30 kalendorinių dienų nepertraukiamos trukmės tėvystės atostogos. Konkretų tėvystės atostogų laiką asmuo gali rinktis, tačiau pasinaudoti apmokamomis atostogomis galima iki vaikui sukanka vieneri metai. Šis laiko tarpo nustatymas yra ginčytinas – nuo vienerių metų amžiaus vaikas reikalauja ne ką mažiau priežiūros ir dėmesio, todėl, mano manymu, terminas pasirinkti laiką, kada bus pasinaudota atostogomis, turėtų būti ilgesnis. Tėvystės išmokų dydis siekia 77,58 proc. nuo darbo užmokesčio „ant popieriaus“. Minimali tėvystės išmoka negali būti mažesnė nei 234 eurai, o maksimali negali viršyti 2 šalies vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių. Svarbu paminėti, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino projektą, kuriuo nuo 2022 m. rugpjūčio 1 d. ketinama pakeisti vaiko priežiūros išmokų skaičiavimo tvarką. Bus įvedama tvarka, kad tėvai galės pasinaudoti 2

neperleidžiamais mėnesiais vaiko priežiūrai. Ši nuostata yra aktualesnė tėčiams, kadangi dažniausiai vaikus namuose auginti pasilieka motinos. Tad jeigu, pavyzdžiui, tėtis nenorės pasinaudoti neperleidžiamais mėnesiais vaikui prižiūrėti, tuomet bendra vaiko priežiūros išmokos gavimo trukmė sutrumpės iki 16 arba 22 mėnesių priklausomai nuo to, kokios trukmės vaiko priežiūros išmokos mokėjimo laikotarpis buvo pasirinktas (galimas 12 arba 24 mėnesių laikotarpis). Jeigu tėtis sutiks prižiūrėti vaiką per neperleidžiamus 2 mėnesius, tuomet išmoka bus mokama jam, o mama grįžtų į darbą (Vyriausybė pritarė: keisis vaiko priežiūros išmokų skaičiavimo tvarka, 2022 [interaktyvus]). Tai reiškia, jog tėčiai bus įpareigoti pasinaudoti 2 mėnesių atostogomis, kad nebūtų sutrumpintas bendras vaiko priežiūros atostogų laikotarpis. Šį reguliavimą vertinčiau kaip neigiamą, kadangi tėčiai dažniausiu atveju gauna didesnius atlyginimus, o išmokos nekompensuoja prarastų pajamų 100 procentu, todėl šeimos praras nemažą dalį pajamų. Šio darbo temos kontekste laikytina, jog naujasis reguliavimas neužtikrins tinkamo šeimų rėmimo funkcijos įgyvendinimo.

Lietuvos socialinės apsaugos sistema šeimų rėmimo klausimu yra labai pažengusi lyginant su kitomis valstybėmis. Pavyzdžiui, Šveicarija yra gana turtinga valstybė, tačiau vaiko priežiūros atostogos teisės aktuose nenumatytos. Tik mažuma privataus sektoriaus įmonių suteikia darbuotojams nemokamas vaiko priežiūros atostogas (negaunamos jokios pajamos). Tuo tarpu daugeliui viešojo sektoriaus darbuotojų suteikiamos nemokamos vaiko priežiūros atostogos nuo kelių dienų iki dvejų metų (Tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos Europos šalyse, 2019, p. 15 [interaktyvus]). Apmokamas tik motinystės atostogų laikotarpis – išmoka už 98 dienas, t. y. 14 savaitių (tai reiškia, kad vaiko priežiūros atostogos taip pat nėra apmokamos) (Jūsų socialinės apsaugos teisės Šveicarijoje, 2012 [interaktyvus]). Vokietijoje vaiko priežiūros atostogas ir vaiko priežiūrai skiriamas išmokas reglamentuoja Federalinis tėvystės (motinystės) atostogų ir tėvystės (motinystės) pašalpų įstatymas. Čia numatyta, kad vaiko priežiūros atostogoms yra suteikiami 36 mėnesiai, tačiau darbo užmokestis nėra mokamas. Tokiems asmenims gali būti mokama valstybės skiriama pašalpa, kuri būtų skaičiuojama pagal gautas pajamas arba atitiktą negautų pajamų kompensavimą, tačiau toks planas taikomas, kai asmuo pasinaudoja teise tam tikrą laiko dalį dirbti ir esant vaiko priežiūros atostogose (Tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos Europos šalyse, 2019, p. 16 [interaktyvus]). Žinoma, yra mokama motinystės išmoka – šešias savaites iki gimdymo ir aštuonias savaites po jo (12 savaitių priešlaikinio ar daugiavaisio gimdymo atveju) (Jūsų socialinės apsaugos teisės Vokietijoje, 2012 [interaktyvus]). Štai Norvegijoje vaiko priežiūros atostogoms yra suteikiama 46 arba 56 savaitės. Laikotarpis priklauso nuo

pasirenkamo gauti atlyginimo – jei gaunama 100 procentų atlyginimo, suteikiamas trumpesnis laikotarpis, jei 80 procentų – ilgesnis (Tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos Europos šalyse, 2019, p. 11 [interaktyvus]). Lyginant Lietuvos socialinės teisės sistemą ir pasirinktų valstybių, Šveicarijos, Vokietijos bei Norvegijos, sistemas, Lietuvoje motinoms ar tėvams yra suteikiama galimybė vaiko priežiūros atostogose būti ilgesnį laikotarpį, atskirais atvejais yra geresnė išmokų sistema, o svarbiausia, kad šią galimybę aiškiai reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai. Taigi, galima teigti, kad nors Lietuva ir nėra pati turtingiausia ar pažangiausia ekonomiką turinti valstybė, savo piliečiams ji suteikia daugiau garantijų – taip užtikrinant valstybei svarbių vertybių apsaugą.

2.3. Ekonominė funkcija

Esminis ekonominės socialinės apsaugos teisės funkcijos tikslas yra pinigų surinkimas į fondus. Būtent lėšų surinkimas yra aktualiausias socialinės apsaugos sistemos klausimas, kadangi dažniausiu atveju valstybinė parama yra išreiškiama pinigine išraiška. Dėl šios priežasties yra įsteigti atitinkami fondai, į kuriuos lėšos ir yra kaupiamos.

Valstybinis socialinio draudimo fondas – tai Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka valdomi centralizuoti tiksliniai finansiniai ir materialiniai ištekliai, kurie yra įtraukiami į apskaitą nuo valstybės ir savivaldybių biudžetų atskirtame fondo biudžete ir yra naudojami pensijų, ligos, motinystės, nedarbo bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui finansuoti, valdyti ir administruoti (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991). Šio biudžeto pajamas sudaro: draudėjų ir apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo įmokos; savarankiškai dirbančiųjų asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos; valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos; delspinigiai, palūkanos ir baudos; asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto; asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto socialinio draudimo pagrindinei (bendrajai) pensijos daliai kompensuoti; kiti asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto; veiklos pajamos ir iš įtraukto į fondo apskaitą turto gaunamos pajamos bei Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemoje įgytos pensinės teisės (Bitinas et al., 2020, p. 157). Iš esmės Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas įtvirtina privalomumo principą, jog už kiekvieną dirbantį asmenį turi būti įmokėtos įmokos, o

to nepadarius įstatymas papildomai numato delspinigių, palūkanų bei baudų skaičiavimo tvarką. Taigi, šis privalomumo principas užtikrina piniginių lėšų surinkimą į fondo biudžetą.

Kitas ne ką mažiau svarbus yra privalomojo sveikatos draudimo fondas. Tai valstybinis nebiudžetinis fondas, įsteigtas pagal sveikatos draudimo įstatymą, siekiant sukaupti lėšas sveikatos priežiūros išlaidoms dengti. Jo pajamas sudaro: apdraustųjų gyventojų sumokėtos privalomojo sveikatos draudimo įmokos; valstybės biudžeto įmokos už gyventojus draudžiamus valstybės lėšomis; valstybės biudžeto asignavimai ortopedijos techninių priemonių gamybos ir pritaikymo išlaidoms apmokėti; iš sveikatos priežiūros įstaigų ar vaistinių išieškotos ar jų grąžintos lėšos už neteisėtai suteiktas ar apmokėtas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, neteisėtai išrašytus, išduotus ar apmokėtus vaistus ir medicinos pagalbos priemones; įstatymų nustatyta tvarka iš fizinių ir juridinių asmenų išieškotos lėšos už žalą, padarytą apdraustojo sveikatai, kai jam suteiktų asmens sveikatos priežiūros paslaugų išlaidos buvo apmokėtos privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis (Privalomasis sveikatos draudimas (PSD), 2021 [interaktyvus]). Analogiškai, kaip ir valstybinio socialinio draudimo, privalomojo sveikatos draudimo įmokos yra privalomos, norint gauti būtinąją medicininę pagalbą ir kitas sveikatos priežiūros paslaugas, įvykus draudžiamajam įvykiui. Taigi, valstybė reglamentuoja tokių lėšų surinkimą į fondo biudžetą ir nustato sąlyginį privalomumą.

Taigi, ekonominės funkcijos įgyvendinimas nurodo, kaip yra surenkamos lėšos, kurios yra būtinos įstatymuose numatytų išmokų išmokėjimui, paslaugų suteikimui. Lėšų surinkimo tikslas yra įgyvendinti socialinės apsaugos sistemos planą – kiek įmanoma maksimaliau tenkinti asmenų būtinuosius poreikius ir taip padėti jiems „išeiti“ iš socialinės rizikos būsenos. Pinigų surinkimas yra socialinės apsaugos pagrindas – nesant steigiamų fondų ir nenumatant šios tvarkos, valstybė neturėtų iš ko vykdyti socialinės apsaugos funkcijų.

2.4. Paskirstymo funkcija

Surinkus lėšas į jau aptartus fondus yra labai svarbu tinkamai įgyvendinti kitą socialinės apsaugos teisės funkciją – lėšų paskirstymą. Valstybė socialinę apsaugą naudoja kaip vieną iš būdų perskirstyti dalį bendrojo vidaus produkto, kartu išlygindama asmenines gyventojų pajamas, t. y. suteikdama materialinių gėrybių vietoj prarasto uždarbio ar dėl vieno iš įstatymuose numatytų socialinės rizikos veiksnių. Skirstant pinigines lėšas yra

kompensuojamas darbo užmokestis, netenkamas dėl amžiaus, nedarbingumo ar maitintojo netekimo, arba papildomos išlaidos, susijusios su tam tikromis gyvenimiškomis rizikomis, ir teikiama minimalioji pinigine ar natūrinė pagalba gyventojams, turintiems mažas pajamas (Bitinas et al., 2020, p. 70-71). Lėšos yra skirstomos per įvairius socialinius draudimus, todėl svarbu pasiaiškinti, kas lemia atitinkamą pinigų paskirstymą.

Iš valstybinio socialinio draudimo fondo lėšos, kurios susiję su būtinųjų poreikių tenkinimu, yra skiriamos: pensijų socialiniam draudimui, ligos socialiniam draudimui, motinystės socialiniam draudimui, nedarbo socialiniam draudimui, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui (Bitinas et al., 2020, p. 157). Valstybinio socialinio pensijų draudimo išmokos dydis priklauso nuo stažo, įgyto dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu ar dirbant savarankiškai. Minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti yra 15 metų (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994). Ligos socialinio draudimo išmoka remiasi būtinųjų poreikių tenkinimo klausimu. Viena iš sąlygų gauti tokio pobūdžio išmoką yra ta, kad asmuo turi tapti laikinai nedarbingu ir dėl to prarasti darbo pajamas. Išmokos dydis paskaičiuojamas pagal tokio asmens vidutinio darbo užmokesčio dydį (Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000). Motinystės socialinio draudimo išmokos gavimas siejamas su gyvenimišku veiksmu (nėštumu) bei su negaunamomis pajamomis. Pirmiausia, suteikiant išmoką yra atsižvelgiama ir į šeimos rėmimo bei demografinių problemų sprendimo klausimus, bet taip pat svarbu patenkinti šių moterų būtinuosius poreikius, kadangi vaikų susilaukusi moteris laikinai pasitraukia iš darbo rinkos ir netenka pajamų, būtinų ne tik jai, bet ir jos vaiko(-ų) išlaikymui. Išmokos dydis yra skaičiuojamas pagal motinos uždarbio dydį (Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000). Nedarbo socialinio draudimo išmoka yra siejama su bedarbio statusu ir yra apskaičiuojama remiantis minimalios mėnesinės algos dydžiu (Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas, 2003). Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmoka siejama su ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos atveju, kada yra netenkama darbingumo (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, 1999). Išmokos yra susietos su pajamomis, gautomis prieš tampant bedarbiu ir su Vyriausybės patvirtintomis minimaliu mėnesiniu darbo užmokesčiu (Jūsų socialinės apsaugos teisės Lietuvoje, 2021, p. 38 [interaktyvus]).

Privalomais sveikatos draudimas yra finansuojamas iš socialinio draudimo įmokų. Socialinis draudimas apima tik dirbančių gyventojų grupes (Socialinė apsauga: Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra, 1998, p. 30 [interaktyvus]). Apdraustiesiems gyventojams valstybė garantuoja kompensuojamas sveikatos priežiūros paslaugas valstybinėse ir savivaldybių sveikatos priežiūros įstaigose bei privačiose įstaigose, sudariusiose sutartis su teritorinėmis ligonių kasomis. Tuo tarpu privalomuoju sveikatos draudimu nedrausti gyventojai už sveikatos priežiūros paslaugas turi susimokėti patys (Privalomasis sveikatos draudimas (PSD), 2022 [interaktyvus]). Todėl čia darytina išvada, kad lėšų paskirstymas priklauso būtent nuo atliktų įmokų už gyventoją – čia nefigūruoja darbo stažas. Jei asmuo yra dirbantis, už jį įmoka sumokama, o jei ne – jis turi mokėti pats. Neatlikus įmokų, negaunamos pajamos, todėl viskas remiasi į pačio asmens norą stengtis dėl savo poreikių patenkinimo sveikatos priežiūros srityje.

Taigi, lėšų paskirstymas remiasi arba poreikių tenkinimo prielaida, kada išmokos dydis priklauso nuo pajamų dydžio, arba darbo stažo prielaida (pavyzdys, socialinio draudimo pensijos išmoka). Vienintelis privalomojo sveikatos draudimo institutas išsiskiria šiek tiek kitokia lėšų paskirstymo politika. Toks lėšų iš fondų paskirstymas, mano nuomone, yra teisingas, kadangi įstatymas numato visiems vienodas sąlygas išmokoms gauti. Tai reiškia, kad kiekvienas asmuo yra skatinamas aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, kadangi socialinės garantijos priklausys nuo darbo užmokesčio arba nuo darbo santykių trukmės.

2.5. Užimtumo funkcija

Darbas – tai visų pirma materialinės žmogaus gerovės ir saugumo užtikrinimo priemonė. Jis yra pagrindinė viso žmogaus gyvenimo sąlyga. Galima teigti, kad darbas tobulina patį žmogų. Jau antikos laikais apie darbą buvo kalbama kaip apie gėrio, taurumo šaltinį. Demokritas sakė: „Darbas apsaugo mus nuo trijų didžiųjų blogybių: nuobodulio, ydų ir skurdo“. „Bet koks darbas malonesnis už atilsį“, – teigė Aristotelis. Taigi darbas yra neatsiejama nuo žmogaus veiklos dalis (Tartilas, 2005, p. 30 [interaktyvus]). Užimtumo funkcija svarbi tuo, kad teisę į socialines garantijas ir apsaugą dažnai lemia žmogaus darbinė veikla, o socialinės apsaugos lygis priklauso nuo tos veiklos pobūdžio ir asmens gaunamo darbo atlygio. Ši funkcija įgyvendinama taikant socialinį draudimą ekonomiškai aktyviems gyventojams (Bitinas et al., 2020, p. 72). Bet taip pat ši funkcija yra aktuali asmeniui įgijus bedarbio statusą.

Nedarbo atveju žmonės, kurie užsitikrina pragyvenimą iš apmokamo darbo, tačiau jo netenka arba negali susirasti, tampa priklausomi nuo kompensuojamųjų pajamų. Nedarbas kelia grėsmę pavienio žmogaus egzistavimui, atneša nuostolių dėl nesumokamų įmokų bei mokesčių valstybinėms įstaigoms, socialinės saugos sistemoms ir jų plėtojimui. Nedarbas daro poveikį visai visuomeninei aplinkai, kuri priklauso nuo darbo turėjimo. Valstybė privalo spręsti šią problemą mokydama piliečius tokių profesijų, kurias turėdami ir būdami darbingo amžiaus jie galėtų susirasti darbą, o dirbdami gautų finansinę paramą ir lėšų pragyvenimui (Tartilas, 2005, p. 31-32). Šiuo atveju socialinės apsaugos sistema funkcionuoja šiais klausimais: parama nedirbančiam žmogui, jį išlaikant profesinio mokymo metu; sudaromos palankios sąlygos bedarbiams registruotis užimtumo tarnyboje; rūpinimasis darbo vietų išsaugojimu; nedarbo metu aprūpinimas viešaisiais darbais, bedarbiui tam tikrą ribotą laiką mokama pašalpa. Nedarbas dažniausiai lemia nepriteklių, todėl Lietuvoje egzistuoja nedarbo socialinis draudimas. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnis numato, kad nedarbo draudimas yra valstybinio socialinio draudimo rūšis. Iš nedarbo draudimo lėšų įstatymų nustatytais atvejais kompensuojamos šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo ar dalinio darbo negautos pajamos ar jų dalis arba šio įstatymo nustatytais atvejais mokamos šiame įstatyme nustatyto dydžio išmokos (Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas, 2003). Šiuo atveju yra suteikiama socialinio aprūpinimo apsauga. Tačiau svarbu paminėti, kad išmoka yra skirta patenkinti būtinuosius poreikius. Nepriteklių nedarbo metu patiriančiam asmeniui yra nustatomas mažesnis pajamų dydis, nei pajamos, kurias galėtų gauti dirbantis asmuo. Taip yra todėl, kad yra laikomasi taisyklės – didesnės pajamos turėtų būti nedirbančio asmens, taip siekiant bedarbių paskatinti dirbti ir pačiam stengtis išeiti iš šios socialinės rizikos būsenos (Tartilas, 2005, p. 32).

Nedarbas pasaulyje tampa globalia problema, o socialinėje saugoje – viena opiausių problemų. (Tartilas, 2005, p. 37 [interaktyvus]). Iki 2022 m. kovo 1 d. Užimtumo tarnybos duomenimis (Užimtumo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2022) Lietuvoje buvo registruota 174120 bedarbių asmenų, o ne darbo lygis siekė 10 proc. Tačiau jau per 2022 m. (informacijos rinkimo dieną – per daugiau nei du mėnesius) buvo įdarbinta 30416 asmenų. Labai svarbu ir tai, kad visiems asmenims būtų sudaromos lygios galimybės „išeiti“ iš bedarbio statuso. Užimtumo tarnyboje gali registruotis visi asmenys, o vėliau pagal savo kvalifikacijos lygį gauti darbo pasiūlymus. Kadangi šiuolaikinėje visuomenėje labai dažnai girdima apie diskriminacines problemas darbo

aplinkoje, svarbu, kad asmenų norui dirbti nesutrukdytų bet kokios formos diskriminacija (amžiaus, lyties, etninės kilmės ar kita). Teisės aktų ir jų vykdymo lygių įsidarbino galimybių linkme motyvas yra tas, kad vien rinkos jėgų nepakanka diskriminaciniam poveikiui darbo rinkose atremti (Bridges, 2005, p. 149). Todėl, valstybei stengiantis padėti asmeniui, turinčiam bedarbio statusą, labai svarbu, kad ir pats asmuo darytų viską, o ne tik tenkintųsi valstybės teikiama parama. Taigi, Užimtumo tarnybos duomenys rodo, kad socialinės apsaugos sistemos vykdoma užimtumo funkcija veikia ir rodo teigiamus rezultatus. Asmenys yra skatinami ieškotis darbo ir taip užsitikrinti ne tik pajamas būtiniesiems poreikiams tenkinti, bet ir įgauti teisę į socialines garantijas, kurios yra skirtos aktyviai darbo rinkoje dalyvaujantiems asmenims.

3. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMAS IR PROBLEMATIKA

Labai svarbu yra ne tik išsigininti socialinės apsaugos funkcijų turinį, bet ir išanalizuoti bei įvertinti jų praktinį įgyvendinimą. Socialinės apsaugos sistema yra orientuota į asmenų apsaugą nuo tam tikrų socialinių rizikų, todėl socialinės apsaugos funkcijos yra realizuojamos per dvi sistemas – tai per socialinį draudimą bei per socialinę paramą. Šiame skyriuje taip pat bus aptariama šių dviejų sistemų realizavimo problematika.

3.1. Įgyvendinimas socialinio draudimo sistemoje

Socialinis draudimas – viena psichologiškai labiausiai priimtinių ir daugelyje pasaulio valstybių plačiai paplitusių pajamų perskirstymo formų, kai kiekvienas žmogus žino, kad jo ir už jį draudėjų (darbdavių) mokamos valstybinės socialinio draudimo įmokos bus naudojamos išimtinai įstatymais reglamentuotoms, griežtą socialinę paskirtį turinčioms išmokoms (Guogis, 2008, p. 29 [interaktyvus]). Socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Jis apima kone visus Lietuvos gyventojus, o daugiau nei ketvirtadalis gauna jo mokamas išmokas. Socialinio draudimo sistemos pagrindinis tikslas yra garantuoti pajamas apdraustiesiems, netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, netekto darbingumo ar kitais Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytais atvejais (Šimkienė et al. 2009, p. 163 [interaktyvus]). Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 3 straipsnyje pagal socialines rizikas yra išskiriamos ir socialinio draudimo rūšys – pensijų socialinis draudimas, ligos ir motinystės socialinis draudimas, nedarbo socialinis draudimas, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas ir privalomasis sveikatos draudimas.

Pensijų socialinis draudimas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje yra įtvirtinta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Pagal įstatymą yra skiriamos valstybinės socialinio draudimo invalidumo, našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) ir senatvės pensijos. Per šį institutą yra siekiama įgyvendinti apsauginę funkciją – siekiama užtikrinti, kad tokie asmenys nepatirtų socialinės atskirties ir turėtų galimybę pasirūpinti savo poreikiais.

Pagal Konstitucijos 52 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą laikotarpis (terminas), kurį yra mokama invalidumo pensija, turi būti nustatytas tik įstatymu, taip pat kad šis laikotarpis (terminas) yra viena iš invalidumo pensijos mokėjimo sąlygų. Įstatymų leidėjas gali invalidumo pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas (įskaitant terminus) bei dydžius diferencijuoti įvairiais pagrindais, atsižvelgdamas, be kita ko, į asmens sveikatos būklę, kitus veiksnius, o pensijų dydžius – ir pagal asmens dalyvavimą draudime nuo atitinkamų socialinių rizikų. Įstatymu nustatytinos invalidumo pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos turi būti aiškios, nediskriminacinės, o nustatomas invalidumo pensijos mokėjimo laikotarpis (terminas), kurį paskirta pensija mokama, negali būti nei nepagrįstai trumpas, nei pernelyg dažnai keičiamas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas). Asmenims, tuo pat metu turintiems teisę gauti senatvės ir invalidumo valstybines socialinio draudimo pensijas, skiriama didesnioji arba pagal jų pasirinkimą viena iš šių pensijų (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1994).

Apie našlaičių pensijos skyrimą Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, gali pasirinkti, kokią socialinę paramą teikti tėvų netekusiems nepilnamečiams vaikams (taip pat invalidams). Įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti ir pensiją tėvų netekusiems nepilnamečiams vaikams, taip pat ir invalidams (neįgaliesiems) (ją įvardydamas kaip našlaičių pensija). Šios pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, amžiaus ribą (pilnametystė), iki kurios ši pensija gali būti paskirta, taip pat amžiaus ribą, iki kurios paskirta pensija gali būti mokama, yra nustatyta įstatymu. Neįgaliems tėvų netekusiems vaikams minėtos pensijos mokėjimo laikotarpis gali būti siejamas ir su tokiu amžiumi, iki kurio paprastai tėvų netekę vaikai siekia atitinkamo išsilavinimo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas). Našlių ir našlaičių pensijos mokamos kartu su senatvės ar invalidumo pensijomis (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1994).

Senatvės pensijos išmokas gauti gali visi samdomieji darbuotojai ir savarankiškai dirbantys asmenys draudžiami pagal privalomąją senatvės pensijos socialinio draudimo sistemą, jei jie yra deklaravę iš darbinės veiklos gautas pajamas. Ši sistema finansuojama iš įmokų, pagal ją draudžiami dirbantys asmenys ir pagal ją mokamos pensijos, kurias sudaro pagrindinė dalis (fiksotas dydis) ir papildoma dalis (siejama su pajamomis). Senatvės pensiją sudaro dvi dalys – pagrindinė dalis ir papildoma dalis. Pagrindinė senatvės pensijos dalis yra vienoda visiems apdraustiesiems asmenims, kurie įgijo privalomąjį valstybinio socialinio

senatvės pensijų draudimo įmokų mokėjimo laikotarpį (šio laikotarpio neįgijusiems asmenims bazinė pensija proporcingai mažinama). Vieni stažo metai įgyjami, jei darbdavys ar žmogus savarankiškai per metus sumoka pensijų socialinio draudimo įmokų nuo atlyginimo ar pajamų vertės, kuri yra ne mažesnė nei dvylika tais metais nustatytų minimalių mėnesio atlyginimų, o būtinasis stažas senatvės pensijai 2022 m. yra 32,5 metai ir kasmet didinamas po pusę metų, kol 2027 m. pasieks 35 metus (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2022). Žemiau pateikiamas pavyzdys, kaip yra paskaičiuojamas stažas ir taškai pensijai gauti (1 pav.).

1 pav.

STAŽO IR TAŠKŲ SKAIČIAVIMO PAVYZDYS:

Mėnesio atlyginimas (Eur, neatskaičius mokesčių)	Metinės pajamos (Eur)	Per metus įgytas stažas (metais)	Per metus įgyti apskaitos vienetai (taškai)
200	2 400	0,27*	0,13
300	3 600	0,41*	0,20
730 (MMA)	8 760	1	0,49
1 000	12 000	1	0,66
1 504,10 (VDU)	18 049,20	1	1
2 000	24 000	1	1,33
5 000	60 000	1	3,32
7 000	84 000	1	4,65

Papildoma senatvės pensijos dalis apskaičiuojama samdomiesiems darbuotojams ir savarankiškai dirbantiems asmenims, kurie buvo drausti minėtai pensijai. Ji priklauso nuo asmens įgytų pensijos apskaitos vienetų (taškų) sumos ir apskaitos vieneto (taško) vertės tais metais, kai žmogus išeina į pensiją. 1 taškas įgyjamas, jei per metus darbdavys ar žmogus savarankiškai sumoka pensijų draudimo įmokų nuo atlyginimo ar pajamų vertės, kuri yra 12 tais metais nustatytų vidutinių darbo užmokesčių (2022 m. vidutinis darbo užmokestis siekia 1 504,10 Eur). Visas senatvės pensijos dydis apskaičiuojamas pagal specialią formulę, atsižvelgiant į pareiškėjo įmokų mokėjimo trukmę ir gautas pajamas (Valstybinio socialinio

draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2022). Žemiau pateikiamas pensijos apskaičiavimo pavyzdys (2 pav.).

2 pav.

PENSIJOS APSKAIČIAVIMO PAVYZDYS:

Sukauptas stažas	Sukaupti taškai	Bazinis pensijos dydis (2022 m.)	Taško vertė (2022 m.)	2022 m. paskirta pensija
10	9	215,09 Eur	4,70 Eur	0 (nejgytas minimalus stažas)
16	19			215,09+89,30= 304,39 EUR
32,5 (būtinasis stažas 2022 m.)	19			215,09+89,30= 304,39 EUR
32,5 (būtinasis stažas 2022 m.)	38			215,09+178,60= 393,69 EUR
38	38			251,49+178,60= 430,09 EUR
42	38			277,96+178,60= 456,56 EUR
42	72			277,96+338,40= 616,36 EUR
45	225			297,82+1057,50= 1355,32 EUR

Asmenims, kurie turi teisę gauti kelias pensijas, papildoma socialinio draudimo senatvės pensijos dalis mažinama, atsižvelgiant į sutapimo lygį ir socialinio draudimo senatvės pensijos įmokų papildomai pensijai gauti dydžius. Bazinė pensija gali būti didinama Vyriausybės sprendimu. Papildoma pensijos dalis perskaičiuojama pagal einamųjų metų valstybines draudžiamąsias pajamas (Jūsų socialinės apsaugos teisės Lietuvoje, 2012, p. 15 [interaktyvus]).

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme yra numatytas labai svarbus ypatumas – indeksavimo mechanizmas. Tai reiškia, kad pensijų dydis privalo augti priklausomai nuo infliacijos lygio. Kiekvienais metais nuo sausio 1 d. bazinės pensijos bei apskaitos vieneto vertės dydžiai yra indeksuojami (keičiami) pagal praėjusiais metais apskaičiuotą ir patvirtintą koeficientą (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2022). Užsienio literatūroje netgi yra siūloma

įgyvendinti pensijų išmokų indeksavimą pagal demografinius pokyčius, kad patyrus tam tikrus demografinius sukrėtimus būtų įtvirtinta lygybė tarp kartų (Borgmann, 2005, p. 154 [interaktyvus]). Valstybinio socialinio pensijų draudimo išmokos yra vienintelės, kurioms yra numatytas indeksavimas (tai liudija tinkamą apsauginės funkcijos įgyvendinimą pensijų socialinio draudimo institute), kituose institutuose tai nėra reglamentuojama, – tai galima įvardinti kaip probleminį aspektą, kadangi kito pobūdžio išmokos didėjant infliacijos lygiui nuvertėja ir taip yra prarandami pinigai. Taigi, kituose institutuose reglamentuojamų išmokų atžvilgiu, nesant indeksavimo mechanizmo, apsauginė funkcija nėra tinkamai įgyvendinama.

Kitas svarbus klausimas - pensijų kaupimo fondai. Tai plačiai paplitęs reiškinys susiformavęs ir naudojamas įvairiose šalyse. Pensijų kaupimo įstatyme numatyta, kad teisę tapti pensijų kaupimo dalyviu turi asmenys, kurie turi draudžiamųjų pajamų, nuo kurių privalomai skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, 2003). Įstatyme numatyta, kad teisę gauti pensijų išmoką iš pensijų fondų dalyviai įgyja tik sulaukę senatvės pensijos amžiaus, o asmenims, dalyvavusiems pensijų kaupime, valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų dydis proporcingai mažinamas – šis aspektas kelia priešpriešą asmens norui savanoriškai dalyvauti pensijų kaupime ir taip užsitikrinti finansiškai dar tvirtesnę senatvę. Asmuo, pasirinkdamas kaupti pensiją papildomai, tuo pačiu siekia sukaupti kuo daugiau lėšų, tačiau proporcingo draudimo pensijos mažinimo taisyklė šį lūkestį sumažina, todėl kyla abejonių, ar socialinės apsaugos teisės vykdoma paskirstymo funkcija, taikydama šią taisyklę, yra realizuojama teisingai.

Taip pat svarbu aptarti ir valstybinių pensijų skyrimą. Šalia valstybinių socialinio draudimo pensijų yra ir valstybinės pensijos. Valstybines pensijas irgi galima priskirti prie senatvės rizikos, nes kai kurios yra mokamos tik sulaukus senatvės pensijos amžiaus. Valstybinių pensijų įstatyme numatytos tokios valstybinės pensijos: 1) Respublikos Prezidento valstybinė pensija; 2) Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos; 3) nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos; 4) pareigūnų ir karių valstybinės pensijos (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1994). Skirtumas nuo socialinio draudimo pensijų tas, kad valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybė, nustatydamas, kad tam tikri asmenys, turi teisę gauti įstatyme nustatytą valstybinę pensiją, prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir mokėti, o asmeniui priklauso teisė reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir mokėtų nustatyto dydžio išmokas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas).

Taigi, galima pasakyti, kad senatvės pensijos amžiaus sulaukę asmenys Lietuvoje turi visas socialines garantijas, kad galėtų likusį gyvenimą nugyventi oriai. Tiesa, palygus su kitomis Europos valstybėmis, Lietuvos senoliai gyvena gana skurdžiai. Nors Vyriausybė ir stengiasi didinti pensijos dydį, to neužtenka. Kone kasdien žiniasklaidoje girdime, kad Lietuvos senoliai yra vieni iš labiausiai skurstančių, o juos gelbsti įvairios savanoriškos organizacijos, tiekiančios maistą, vaistus ir kitą pagalbą. Nors Lietuvos socialinės apsaugos teisė ir yra įtvirtinusi gana „galingai“ skambančią pensijų sistemą, deja, realybėje yra matomas visai kitas vaizdas, o šis klausimas yra gana problemiškas ir plačiai aptariamas.

Ligos ir motinystės socialinis draudimas. Pirmiausiai aptarkime ligos išmokas. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme numatyta, kad ligos išmokas gauna asmuo, jei jis yra apdraustas ligos socialiniu draudimu; tampa laikinai nedarbingas ir dėl to praranda darbo pajamų; iki laikinojo nedarbingumo pradžios dienos turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos socialinio draudimo stažą; apdraustieji iki laikinojo nedarbingumo pradžios neįgijo nustatyto stažo dėl to, kad nurodytais laikotarpiais buvo draudžiami kaip asmenys, kurie yra Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, valstybės lėšomis draudžiami pensijų, motinystės, nedarbo ir nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, skaičiuojant socialinio draudimo įmokas nuo Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos, ir pertrauka nuo jų statuso pasikeitimo yra ne ilgesnė nei 3 mėnesiai; apdraustasis asmuo neturi reikiamo ligos socialinio draudimo stažo dėl to, kad stažo skaičiavimo laikotarpiu jam buvo suteiktos vaiko priežiūros atostogos, ligos socialinio draudimo stažas jam skaičiuojamas iš 24 mėnesių laikotarpio, buvusio iki vaikiui, kurio priežiūrai apdraustajam asmeniui suteiktos atostogos, sukako dveji metai. Įstatyme taip pat yra numatyta išmokos mokėjimo trukmė bei kiti mokėjimo tvarkos aspektai. Šiuo klausimu Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo ligos pašalpos mokėjimas būtų susietas su neproporcingomis mokėjimo sąlygomis, sudarančiomis prielaidas pasunkinti teisės gauti socialinę paramą ligos atveju įgyvendinimą. Pagal proporcingumo principą ligos pašalpos mokėjimo būdai turi atitikti visuomenei svarbius tikslus, būti būtini šiems tikslams pasiekti. Įstatymų leidėjo pavedimas Vyriausybei nustatyti ligos pašalpos mokėjimo tvarką savaimė nereiškia, kad Vyriausybė be objektyvios būtinybės gali nustatyti neproporcingas ligos pašalpos mokėjimo sąlygas (reikalavimus) ir taip sudaryti prielaidas pasunkinti asmens galimybes gauti socialinę paramą

(Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 31 d. nutarimas). Šiuo atveju Konstitucinis Teismas patvirtina, kad valstybės vykdomos politikos metu būtų tinkamai įgyvendinama ne tik socialinės apsaugos teisės apsauginė funkcija asmens atžvilgiu, bet taip pat, kad būtų užtikrintas tinkamas išmokų paskirstymas.

Įstatyme yra numatyta ir kokiomis aplinkybėmis ligos išmoka nėra teikiama: asmuo tapo laikinai nedarbingas dėl traumos, kurią gavo darydamas nusikalstamą veiką; sužalojo savo sveikatą arba apsimetė sergančiu; tapo nedarbingas dėl neblaivumo (girtumo) ar dėl piktnaudžiavimo psichiką veikiančiomis medžiagomis; be pateisinamos priežasties pažeidė elgesio nedarbingumo metu tvarką, nustatytą Elektroninių nedarbingumo pažymėjimų bei elektroninių nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklėse; kreipėsi praleidęs Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme nustatytą kreipimosi dėl ligos išmokos terminą. Šias sąlygas įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs tam, kad socialinės apsaugos sistema būtų apsaugota nuo piktnaudžiavimų teise, siekiant gauti socialinį aprūpinimą savanaudiškiems tikslams, pavyzdžiui, siekiant pasipelnyti ir gauti papildomas pajamas nedirbant.

Į ligos ir motinystės socialinio draudimo ribas patenka ir esminiai šios draudimo rūšies aspektai, tokie kaip motinystės išmoka bei vaiko priežiūros išmokos. Abejos išmokos priklauso nuo asmens gaunamų kompensuojamųjų pajamų. Kaip jau išsiaiškinome antrame skyriuje, šios išmokos suteikia teisę auginti vaikus, nesibaiminant prarasti pajamas, patirti nepriteklių, o tai yra pagrindiniai demografinės ir šeimų rėmimo funkcijos vykdymo bruožai. Tačiau aptariant šios rūšies draudimą išryškėja tam tikri probleminiai aspektai.

Verta aptarti vaiko priežiūros atostogų laikotarpį. Lietuvos Respublikos įstatymai suteikia asmenims teisę auginti vaikus (būti vaiko priežiūros atostogose) iki trejų metų. Problema ta, ar šis terminas nesuteikia moterims teisės piktnaudžiauti? Trejų metų laikotarpis, dabartinėje visuomenėje, kuri taip sparčiai tobulėja, yra labai ilgas. Pavyzdžiui, jeigu šeima nuspręs turėti 3 vaikus, kurie gims tik pasibaigus prieš tai gimusio vaiko priežiūros atostogoms, moteris nedalyvaus darbo rinkoje 9 metus. Po tokio laiko tarpo reikėtų vertinti, kokia bus moters kvalifikacija – tai reiškia, kad jai gali būti sunku sugrįžti į darbo rinką. Žinoma, vaiko priežiūros atostogų trukmė nėra privaloma, moteris gali rinktis, kiek laiko jose bus. Nors pagal įstatymą treči metai ir nėra apmokami, moters sprendimą juos pasirinkti gali lemti ir išmokos vaikui (vaiko pinigų) paskyrimas – tai lemtų šio laikotarpio pajamas. Nors Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis nuo 2022 m. sausio 1 d. kiekvienam vaikui skiriama ir mokama 73,5 Eur (1,75 bazinės socialinės išmokos dydžio) universali išmoka vaikui, turint tris vaikus ši išmoka kiekvienam vaikui didėja 43,26 Eur

sumai, todėl tokia šeima viso gautų 350 Eur per mėnesį (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2022). Šiuo aspektu valstybės vykdoma socialinės apsaugos demografinė ir šeimų rėmimo funkcija gali skatinti motinos atskirtį nuo visuomenės, nuo darbo rinkos, taip pat gali keisti ir pačios motinos požiūrį, sumažinti norą sugrįžti į darbo rinką, todėl galima daryti išvadą, kad ši funkcija nėra iki galo tinkamai įgyvendinama.

Kita problema – socialiai pažeidžiamos šeimos, kurios susiduria su bedarbyste ir priklausomybėmis. Tokio pobūdžio šeimų pajamos dažniausiai yra valstybės teikiamos išmokos. Valstybės noras skatinti šeimas turėti vaikų, gerinti demografinius rodiklius, gali sukelti neigiamą reiškinį – socialiai jautrios šeimos nusprendžia turėti kuo daugiau vaikų ir taip gauti daugiau ir didesnių išmokų iš valstybės. Šiuolaikinės tendencijos, informacija žiniasklaidoje formuoja nuomonę, kad tokie asmenys yra nedarbantys, todėl gaunami pinigai iš valstybės, kurie yra skirti vaiko išlaikymui bei būtinųjų poreikių tenkinimui, yra panaudojami priklausomybių tenkinimui. To pasekmė – vaikai patiria nepriteklių, o dėl tėvų girtuokliavimų ir kitų neigiamų veiksnių dažnai patenka ir į valstybės globą (vaikų namus). Ši tema yra laikoma viena jautriausių visuomenėje, tačiau apie ją kalbėti ir spręsti problemas būtina, kadangi valstybės realizuojama demografinė ir šeimų rėmimo funkcija šiuo aspektu gali deformuoti asmenų suvokimą ir pakrypti neigiama linkme.

Apibendrinant išdėstytas mintis apie valstybės remiamą motinystę bei vaiko priežiūrą, galima teigti, kad Lietuva vis gi eina geru keliu vykdydama bei tobulindama socialinės apsaugos sistemą – su laiku atsiranda ne tik daugiau išmokų, didėja jų dydžiai, bet yra taisomos ir teisės spragos pačiame reguliavime. Kaip šios minties praktinį pavyzdį, galima aptarti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimą „Dėl teisės gauti motinystės pašalpą neįgijus nustatyto stažo dėl to, kad asmuo mokėsi“. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalį valstybė turi priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką; įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, tarp jų valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias šių konstitucinių vertybių apsaugos ir paramos joms priemones. Taip pat pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo, reguliuodamas teisės į šias atostogas įgyvendinimą ir atsižvelgdamas į konstitucinę jų paskirtį, įstatymų leidėjas, taip pat paisydamas, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, lygiateisiškumo imperatyvų, privalo nustatyti šių atostogų suteikimo sąlygas (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Pagal 2013 m. Lietuvos Respublikos ligos ir

motinystės socialinio draudimo įstatymo redakciją įstatymų leidėjas pateikė tokį reguliavimą, kad „teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu turi apdraustieji asmenys iki 26 metų, kurie iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios neįgijo nustatyto stažo dėl to, kad nurodytais laikotarpiais mokėsi pagal bendrojo ugdymo programą ar pagal profesinio mokymo programą bei aukštosiose mokyklose pagal dieninę arba nuolatinę studijų formą, jeigu jie tik baigę atitinkamą mokyklą tapo apdraustaisiais asmenimis per 3 mėnesius nuo mokslo baigimo (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą) (žiūrėti 2013 m. gegužės 9 d. redakciją). Ši norma tapo kertiniu tašku, kuomet į išmoką teisės negavo asmenys iki 26 metų, neįgiję nustatyto ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo dėl to, kad mokėsi, apdraustaisiais tapę prieš baigdami mokyklą (dar negavę mokslo baigimą įrodančio dokumento). Konstitucinis Teismas konstatavo, kad šiuo teisiniu reguliavimu buvo sukurta tokia situacija, kai tie apdraustieji asmenys, kurie dirbti pradėjo vėliau (t. y. tik baigę atitinkamą mokyklą per 3 mėnesius nuo mokslo baigimo (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą)), atsidūrė palankesnėje padėtyje nei tie, kurie įsidarbino anksčiau (t. y. dar prieš gaudami mokslo baigimą įrodantį dokumentą), nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad nevienodas jų traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Tai, ar asmuo įsidarbino turėdamas mokslo baigimą įrodantį dokumentą, ar jo dar negavęs, negali būti laikoma objektyviai pateisinamu pagrindu skirtingai traktuoti asmenis, esančius vienodoje padėtyje tuo požiūriu, kad jie nustatyto stažo neįgijo dėl mokymosi (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas). Šioje situacijoje Konstitucinis Teismas vienareikšmiškai nusprendė, kad įstatymų leidėjas netinkamai įgyvendino konstitucinį reguliavimą, pamynė konstitucines vertybes, o ši teisės norma yra prieštaraujanti Konstitucijai, ko eigoje šios normos įstatyme neliko. Šis nutarimas iliustruoja, jog socialinės apsaugos sistema yra sudėtinga, o jos reguliavime pasitaiko klaidų. Tačiau visų svarbiausia yra teisinis tobulėjimas ir spragų panaikinimas, jog socialinės apsaugos funkcijos būtų įgyvendinamos teisingai.

Nedarbo socialinis draudimas. Kaip jau išsiaiškinta, nedarbo socialinis draudimas yra aktualus vykdomai užimtumo funkcijai bei asmenų apsaugai nuo nepritekliaus. Šio draudimo išmokos, visų pirma, turi skatinti asmenį visomis išgalėmis išeiti iš rizikos būsenos ir tapti asmeniu, gebančiu save išlaikyti. Tačiau šio socialinio draudimo ribose taip pat figūruoja sąvoka „piktnaudžiavimas“ – yra asmenų, kurie vadovaujasi logika „kam dirbti, jei mane gali išlaikyti valstybė“. Tokie asmenys nesistengia įsidarbinti, o gavę Užimtumo tarnybos pasiūlymą, jį atmeta dėl įvairiausių priežasčių. Taip pat galima pastebėti polinkį, jog yra

teikiamos paraiškos kelioms išmokoms gauti. Tačiau įstatymų leidėjas yra numatęs tam tikras taisykles, kada asmeniui priklauso kelios skirtingos išmokos. Viena jų – jei asmeniui, šalia nedarbo draudimo išmokos, priklauso kita socialinės apsaugos išmoka, iš nedarbo draudimo lėšų mokama tik nedarbo draudimo išmokos dalis, viršijanti gaunamą išmokos sumą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad tokiu atveju nėra paneigiama asmens teisė į socialinę paramą nedarbo atveju. Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga. Įstatymų leidėjas, turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymu įtvirtinti socialinės paramos rūšis, taip pat finansinės paramos dydžius nedarbo atveju. Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai asmuo pagal įstatymus atitinka reikalavimus, kad gautų kelių rūšių socialinę paramą, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į socialinės paramos paskirtį, valstybės ir visuomenės finansines galimybes, gali nustatyti sąlygas, kuriomis ta parama bus teikiama (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 7 d. nutarimas). Taigi, Lietuvoje vyraujantis teisinis reguliavimas nedarbo atveju veikia taip, kad būtų išvengta deformuoto suvokimo apie nedarbo socialinio draudimo ir realizuojamos užimtumo funkcijos esmę.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo iškeltas dar vienas probleminis klausimas dėl nedarbo draudimo išmokos mokėjimo būdo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas). Nedarbo socialinio draudimo išmokų nuostatuose numatyta, kad nedarbo draudimo išmoka pervedama į jos gavėjo nurodytą asmeninę sąskaitą Lietuvos Respublikos teritorijoje esančioje kredito ar mokėjimo įstaigoje (Dėl Nedarbo socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo, 2004). Įstatymų leidėjas, reguliuodamas vienos iš socialinės paramos rūšių – socialinės paramos nedarbo atveju santykius, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, gautų atitinkamą socialinę paramą, turi būti nustatytos ir pakankamos teisės į socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinimo priemonės. Vyriausybė šiuo atveju turėjo įgaliojimus nustatyti įstatyme įtvirtinto nedarbo draudimo išmokos mokėjimo teisinio reguliavimo įgyvendinimo tvarką. Vyriausybė, įgyvendindama jai įstatymų leidėjo suteiktus įgaliojimus nustatyti nedarbo draudimo išmokos mokėjimo būdą, atsižvelgusi ir į teisės į nedarbo draudimo išmoką įgyvendinimo specifiką (vertinant teisę įgyvendinantį subjektą, jo galimybes aktyviai veikti įgyvendinant teisę), galėjo ne tik nustatyti konkrečius nedarbo draudimo išmokos mokėjimo būdus, bet ir pasirinkti, ar nedarbo draudimo išmoka

gali būti mokama vienu, ar keliais mokėjimo būdais (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas). Šio nutarimo pagrindinė mintis yra ta, kad asmuo, turintis teisę į išmoką, turi pats pasirūpinti, jog atitinkama parama ji pasiektų. Tai, jog teisinis reguliavimas numato tik vieną išmokėjimo būdą, nepaneigė asmens teisės į socialinę paramą bei nenuvertina valstybės įgyvendinamų socialinės apsaugos funkcijų. Kiekvienas sąmoningas asmuo turi pats užtikrinti galimybę valstybei suteikti paramą. Vien suteikdama išmoką, valstybė padaro didelį žingsnį asmens palaikymo link, todėl asmuo neturėtų nepagrįstai tikėtis, jog valstybė dar papildomai užtikrins tokį išmokos suteikimo būdą, kuris būtų patogus konkrečiam asmeniui.

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas. Šio draudimo pagrindinis tikslas – paremti asmenį, nukentėjusiam nelaimingo atsitikimo darbe metu arba susirgusiam profesine liga. Vienaip ar kitaip draudimo taikymas yra susijęs su darbine aplinka, todėl labai svarbu yra vertinti ir darbdavio sudarytas darbinės sąlygas, darbų saugą. Pagrindinė apdraustojo pareiga yra laikytis darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų nustatytų reikalavimų, o nukentėjus nedelsiant kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą ir vykdyti gydytojo rekomendacijas (Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, 1999). Iš šios normos išplaukia du pagrindiniai aspektai – darbo sauga ir gydytojo vertinimas dėl pasekmių vertinimo. Konstitucinė teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas reiškia, kad kiekvienas darbuotojas turi teisę į tokias darbo sąlygas, kurios nedarytų neigiamo poveikio jo gyvybei, sveikatai, atitiktų saugumo ir higienos reikalavimus. Ši teisė suponuoja darbdavio pareigą užtikrinti darbo sąlygų tinkamumą, saugumą ir sveikumą, tačiau nepaneigia ir kiekvieno darbuotojo pareigos laikytis darbų saugos reikalavimų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas). Ši Teismo išsakyta mintis reiškia, kad, pavyzdžiui, įvykus nelaimingam atsitikimui darbe, darbuotojui esant neblaiviam ar apsvaigusiam nuo psichotropinių medžiagų, būtų vertinama ir darbo sauga. Nustačius darbo saugos pažeidimus, kurie lėmė neigiamų pasekmių sukėlusį incidentą, net ir asmeniui esant anksčiau minėtoje būsenoje, toks įvykis būtų laikomas draudžiamuoju pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Taip pat draudžiamą įvykio konstatavimui yra svarbus situacijos vertinimas, gydytojo pateiktos išvados. Todėl čia galima iškelti klausimą, ar tokiose situacijose nefigūruoja gydytojų papirkinėjimas (kyšininkavimas)? Praktikoje pasitaiko įvykių, kada asmenys dėl vienu ar kitu priežasčių siekia pakenkti darbdaviui arba išsisukti nuo sutartinės darbo prievolės, todėl yra imituojami įvykiai, simuliuojami ligų požymiai, o gydytojams tai pastebėjus – siūlomi kyšiai. Tai jau yra plačiai

paplitusios problemos, kurių sprendimui yra numatytos teisinės sankcijos. Tačiau iš esmės šio draudimo rūšies įgyvendinimas tinkamai užtikrina apsaugą asmenims ir jų sveikatai darbo aplinkoje.

Privalomasis sveikatos draudimas. Lietuvos Respublika nuo pirmųjų gyvavimo dienų rūpinosi savo gyventojų sveikata. 1918 m. balandžio 27 d. Lietuvos Valstybės Taryba sudarė Sveikatos komisiją. Vėliau buvo įsteigtas sveikatos departamentas, kuriuo rūpinosi ministerijos. Šių dienų Lietuvos teisės sistemoje yra aiškiai reglamentuojama sveikatos priežiūra.

Dalyvavimas privalomojo sveikatos draudimo sistemoje yra susijęs su gyventojų statusu ir su įmokų mokėjimu. Remiantis Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymu, visi privalomojo sveikatos draudimo sistemos dalyviai nuo draudžiamą statuso įgijimo dienos privalo kiekvieną mėnesį mokėti nustatyto dydžio įmokas (arba šios įmokos už juos turi būti mokamos). Už gyventojus, kurie priklauso socialiai jautrioms gyventojų grupėms, šias įmokas sumoka valstybė. Nedirbantiems gyventojams, kurie išvyksta iš Lietuvos, prievolė mokėti įmokas galioja iki jų išvykimo iš šalies deklaravimo. Šių įmokų nemoka išvykę iš Lietuvos ir deklaravę savo gyvenamosios vietos pakeitimą asmenys, jei jiems netaikoma mokesstinė prievolė Lietuvoje. Sveikatos draudimo įstatyme ir kituose teisės aktuose yra įtvirtintas sveikatos draudimo modelis, kuris grindžiamas visuotinum ir solidarumo principais. Visuotinum principas suprantamas taip, kad visi Lietuvos Respublikos piliečiai ir užsieniečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje, taip pat teisėtai dirbantys ir laikinai Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai privalo mokėti sveikatos draudimo įmokas, o įvykus draudimui turi teisę gauti asmens sveikatos priežiūros paslaugas, už kurias mokama Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis. Solidarumo principas reiškia, kad visų dirbančių arba kitais būdais vykdančių aktyvią ekonominę veiklą ir bet kokios rūšies pajamas gaunančių asmenų privalomojo sveikatos draudimo įmokos, kaip ir valstybės biudžeto lėšos, prisideda prie privalomojo sveikatos draudimo lėšų kaupimo.

Besidraudžiantys asmenys kiekvieną mėnesį iki einamojo mėnesio paskutinės dienos turi sumokėti (arba už juos turi būti sumokama) 6,98 proc. dydžio privalomojo sveikatos draudimo įmokas nuo minimaliosios mėnesinės algos (MMA). Įmoka paskaičiuojama pagal formulę $6,98\% \times MMA \text{ Eur}$. Žemiau yra pateikiama Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys apie 2019-2022 m. privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydžius (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2022) (3 pav.).

3 pav.

PSD įmokų tarifai

Data nuo-iki	Minimali mėnesinė alga	6,98 proc. PSD įmoka
nuo 2019-01-01 iki 2019-12-31	555 EUR	38,74 EUR
nuo 2020-01-01 iki 2020-12-31	607 EUR	42,37 EUR
nuo 2021-01-01 iki 2021-12-31	642 EUR	44,81 EUR
nuo 2022-01-01	730 EUR	50,95 EUR

Pagal pateiktą statistiką matoma akivaizdi tendencija, kad didėjant minimaliajai mėnesinei algai didėja iš privalomojo sveikatos draudimo įmoka. Žinoma, minimaliosios mėnesinės algos didinimas valstybėje yra sveikintinas sprendimas, tačiau šiuo aspektu padidėja ir gyventojų mokestinės prievolės valstybei dydis. Nuo 2019 metų, per 3 metų laikotarpį, įmokos dydis pakilo 12,21 Eur. Mano nuomone, šio draudimo įmokų mokėjimo tvarkos kūrėjui reikėtų apsvarstyti klausimą, ar nevertėtų atitinkamai sumažinti numatytą mokamą procentą, jog gyventojams nebūtų sukeltas šokas dėl įmokos dydžio augimo – juk gyventojų požiūris į didėjančius atlyginimus visuomet bus teigiamas, tačiau pinigai, kurie turi būti sumokėti, visuomet sukelia neigiamas emocijas. Dėl lėšų surinkimo ir paskirstymo yra pasisakęs ir Konstitucinis Teismas – atsižvelgiant į tai, kad dėl didėjančių sveikatos priežiūros paslaugų poreikių, vis aukštesnių jų kokybės standartų, sudėtingesnių ir brangesnių sveikatos priežiūros technologijų šių paslaugų teikimo išlaidos nuolat auga, o joms apmokėti skirtos viešosios, taip pat privalomojo sveikatos draudimo, lėšos yra ribotos, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo šio draudimo lėšomis teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos valstybei šį finansavimą planuoti ir lėšas sveikatos priežiūros įstaigoms paskirstyti taip, kad, būtų užtikrinta aukšta šiomis lėšomis finansuojamų sveikatos priežiūros paslaugų kokybė ir pakankamas prieinamumas, t. y. tinkamas pasiskirstymas, taip pat nuolatinis reikiamo valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo veikimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Todėl, remiantis Konstitucinio Teismo išdėstyta pozicija, galima teikti, kad privalomojo sveikatos draudimo institutas, nepaisant kasmet didėjančio įmokos dydžio, tinkamai įgyvendina ne tik gyventojų apsaugos funkciją, bet ir ekonominę bei paskirstymo funkcijas.

3.2. Įgyvendinimas socialinės paramos sistemoje

Socialinės paramos institutas yra labai svarbus socialinės apsaugos sistemai Lietuvoje. Jos tikslas – padėti asmenims (šeimoms) sukurti tokia aplinką, kurioje būtų tenkinami būtinieji poreikiai, jeigu to pasiekti nepadeda darbo užmokestis ir socialinio draudimo suteikiamos pajamos, o šiam tikslui pasiekti pagrindinį akcentą turi apsauginė, šeimos rėmimo bei paskirstymo funkcijos. Tam, kad asmuo gautų socialinę paramą, jis turi būti pasirengęs gyvenimo sąlygų patikrinimui, kadangi čia svarbu įsitikinti, kokio dydžio pajamas asmuo gauna, ar jis atitinka vienišo asmens statusą ir kiti aspektai. Socialinė parama gali būti teikiama dviem būdais: pinigine parama ir socialinėmis paslaugomis.

Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) rūšys yra: 1) socialinė pašalpa; 2) būsto šildymo išlaidų, išlaidų šaltam vandeniui bei nuotėkoms ir išlaidų karštam vandeniui kompensacijos (Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas, 2003). Socialinė pašalpa yra skiriama, jei vidutinės pajamos yra mažesnės kaip 1,1 valstybės remiamų pajamų (VRP) (141,90 Eur; VRP – 129 Eur) bendrai gyvenantiems asmenims arba vienam gyvenančiam asmeniui. Socialinė pašalpa sudaro 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui) ir vidutinių šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų per mėnesį. Socialinė išmoka skiriama trijų mėnesių laikotarpiui – ji gali būti atnaujinama (atnaujinimų kiekis neribojamas), jei nepasikeitė aplinkybės. Kompensacija taip pat gali būti skiriama atgaline data iki dviejų mėnesių. Piniginė socialinė parama teikiama įvertinus asmens (šeimos) gaunamų pajamų ir turimo turto dydį, o darbingi gyventojai, pretenduojantys į socialinę pašalpą, turi dirbti arba bent ieškoti darbo. Šioje vietoje galima išskirti problemą, kad paramos gavėjų drausminimas, griežtinant paramos gavimo sąlygas, pavyzdžiui, teisės į paramą netekimas dėl nesugebėjimo prisiimti darbinių įsipareigojimų, nesukuriant paramos tinklo tokiems asmenims, marginalizuoja socialiai pažeidžiamų grupių asmenis. (Žalimienė et al., 2015, p. 106 [interaktyvus]). Todėl, valstybės siekis apsaugoti asmens nuo skurdo, įtvirtinant tokias sąlygas, ne visada gali pasiekti numatytą tikslą. Taip pat įstatyme nustatyta tvarka, šeimos (vieni gyvenantys asmenys) turi teisę ir į kompensacijas, jeigu atitinka šias sąlygas: nuosavybės teise turimo turto vertė neviršija turto vertės normatyvo; išlaidos už būsto naudingojo ploto šildymą viršija 25 procentus skirtumo tarp pajamų ir 90 procentų valstybės remiamų pajamų dydžio; išlaidos

už faktinį šalto vandens bei nuotėkų kiekį viršija 2 procentus pajamų; išlaidos už faktinį karšto vandens kiekį viršija 5 procentus pajamų; taip pat numatyta pareiga dirbti (išskyrus atvejus, kai asmuo mokosi, yra netekęs darbingumo, gauna bedarbio išmoką, yra pensinio amžiaus ir panašiai). Kompensacijos gali būti teikiamos pinigais arba apskaičiuotų kompensacijų sumą pervedant į energiją, kurą, geriamąjį ir karštą vandenį tiekiančių įmonių ar fizinių asmenų atsiskaitomąsias sąskaitas bankuose savivaldybės tarybos nustatyta tvarka (Bitinas et al., 2020, p. 298).

Kitas socialinės paramos teikimo būdas – socialinės paslaugos. Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. (Kas yra socialinės paslaugos?, 2021 [interaktyvus]). Čia reikėtų paminėti, kad socialinės apsaugos teisės sistemoje yra įtvirtinta šeimos politika. Šeimos politikos tikslas yra rengti ir įgyvendinti priemones, siekiant kad būtų sudarytos sąlygos šeimai būti autonomišku, atsakingu, tvirtu, stabiliu, aktyviu ir savarankišku institutu, gebančiu savarankiškai atlikti savo funkcijas. Šalyje vykstančios ekonominės ir dvasinės permainos, atvirumas Europoje ir pasaulyje vykstantiems pokyčiams transformuoja šalies visuomenės požiūrį į šeimą, jos vietą ir vaidmenį (Šeimos politika, 2020 [interaktyvus]). Vykdomos Šeimos politikos pagrindu yra teikiamos įvairios socialinės paslaugos, kada šeimas ištinka tam tikros krizės ar kitos gyvenimiškos situacijos. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra įtvirtinusi kompleksinių paslaugų šeimai paketą. Į šį paketą patenka: 1) pozityviosios tėvystės mokymai – paslaugos, teikiamos šeimoms, norinčioms tobulinti ar įgyti tėvystės įgūdžių, siekiant išugdyti geriausias tėvų ir vaikų savybes bei padėti jiems atskleisti savo gebėjimus ir galimybes; 2) psichosocialinė pagalba – pagalba asmenims, išgyvenantiems krizę ar patyrusiems traumuojančius emocinius išgyvenimus (ligas, netektis, skyrybas ir kt.), ir jų šeimoms, artimiesiems, apimanti socialinę, psichologinę, psichoterapinę pagalbą, sielovadą, taip pat pagalbą įveikiant priklausomybes nuo psichoaktyviųjų medžiagų, lošimų; 3) šeimos įgūdžių ugdymo ir sociokultūrinės paslaugos – įvairius šeimos gyvenime reikalingus įgūdžius, nuostatas ugdantys grupių užsiėmimai, šeimų klubų veikla, mokymai šeimos finansų planavimo ir valdymo srityje, šeimų stovyklų organizavimas, neformalios pagalbos, savanorystės skatinimas; 4) mediacijos paslaugos – paslaugos, teikiamos neteisminiam civilinių ginčų taikinamajam tarpininkavimui, siekiant taikaus ginčų, tarpusavio konfliktų sprendimo; 5) vaikų priežiūros paslaugos – valandinės vaiko priežiūros paslaugos, kurios gali būti teikiamos ne ilgiau kaip 4 val. per dieną visiems tėvams,

auginantiems vaikus nuo trejų metų amžiaus iki kol vaikas pradės lankyti bendrojo lavinimo įstaigą; 6) pavėžėjimo paslauga tiems, kas dalyvauja kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimai veiksmų plane nurodytose veiklose, jei nėra pakankamų galimybių naudotis viešuoju transportu ar asmeniniu transportu; 7) paslaugos šeimoms karantino, riboto karantino ar ekstremaliosios situacijos metu, kai dėl COVID-19 ligos protrūkio ar epidemijos visoje šalyje, tam tikrose jos teritorijose ir (ar) objektuose taikomos visuomenės sveikatos saugos priemonės riboja įprastą Lietuvos Respublikos įstatymuose numatytų viešųjų paslaugų teikimą ir socialiai pažeidžiamiems asmenims sukelia nenumatytus kasdienio gyvenimo sunkumus, siekiant užtikrinti būtinuosius šeimų poreikius; 8) asmeninio asistento paslauga - namų ir viešojoje aplinkoje individualiai asmeniui iki 4 valandų per parą septynias dienas per savaitę teikiama pagalba, padedanti įgalinti jo savarankiškumą ir užtikrinanti svarbiausias jo gyvybinės veiklos funkcijas (Dėl Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016-2023 m. veiksmų plano patvirtinimo, 2016). Šio veiksmų plano tikslas – sudaryti sąlygas šeimai gauti kompleksiskai teikiamas paslaugas, užtikrinant paslaugų prieinamumą kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos, siekiant įgalinti šeimą įveikti iškilusias krizes bei derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus (tai yra dar viena šeimų rėmimo funkcijos realizavimo kryptis). Šio pobūdžio paslaugų teikimas taip pat sumažina galimybę kilti bendruomenės socialinėms problemoms, užtikrina visuomenės saugumą. Svarbu paminėti, kad tokio pobūdžio paslaugos kaip psichologinė pagalba ar asmeninio asistento paslauga gali būti teikiama ne tik šeimoms, bet ir atskiriems asmenims. Dar vienas svarbus aspektas, kalbant apie socialines paslaugas, yra teisė į socialinį būstą. Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad žmogaus orumo, kaip ypatingos konstitucinės vertybės, apsaugos ir gynimo imperatyvas ir valstybės socialinė orientacija lemia valstybės pareigą, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išgales, padėti būsto neturintiems asmenims, kurie negali juo apsirūpinti iš darbo ir (ar) kitokių pajamų, apsirūpinti bent minimalius socialiai priimtinus jų poreikius atitinkančiu būstu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant šiuos santykius, sudaryti prielaidas atsižvelgti ir į socialiai jautriausių asmenų grupių, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, poreikius. Todėl čia puikiai veikia valstybės taikoma socialinė asmenų apsauga nuo nepritekliaus bei socialinės atskirties visuomenėje.

Apibendrinant informaciją apie socialinę paramą, svarbu išskirti esminį socialinės paramos skirtumą nuo socialinio draudimo – socialinės paramos atveju yra nustatyta daugiau sąlygų, kurias asmuo turi atitikti, o tai lemia, jog asmuo (šeima), ketinantis (-ti) gauti socialinę

paramą bet kada gali sulaukti patikrinimo, jog būtų įsitikinta dėl paramos teikimo būtinybės. Nors socialinės paramos institutas iš esmės nėra probleminis (lyginant su socialinio draudimo institutu), patikrinimo buvimas suponuoja į tai, kad čia taip pat galimi piktnaudžiavimai teise, todėl taip yra įtvirtinama teisinio reguliavimo apsauga. Siekiant išvengti galimų piktnaudžiavimo socialine parama atvejų, savivaldybių administracijoms yra suteikiami gana platūs įgaliojimai tikrinti paramos panaudų, bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens gyvenimo sąlyga, papildomai apklausti asmenis, kurie kreipiasi dėl piniginės socialinės paramos skyrimo ar gauna šią paramą, pasitelkti bendruomeninių organizacijų ir (ar) religinių bendruomenių, bendrijų, kitų nevyriausybinių organizacijų atstovus, gyvenamosios vietovės bendruomenės narius, seniūnaičius, kitus suinteresuotus asmenis dalyvauti svarstant klausimus dėl piniginės socialinės paramos skyrimo (Bitinas et al., 2020, p. 299). Toks trečiųjų asmenų pasitelkimas tik įrodo, kad valstybė visomis išgalėmis stengiasi kuo tiksliau įgyvendinti visas įstatymuose įtvirtintas socialinės apsaugos funkcijas.

IŠVADOS

1. Socialinės apsaugos teisės funkcijos yra labai reikšmingos socialinės apsaugos teisės sistemai ir čia užima itin svarbią vietą. Socialinės apsaugos teisės funkcijos yra nurodančios socialinės apsaugos teisės paskirtį - kokias vertybes siekiama apsaugoti ir kokios priemonės yra pasitelkiamos tokiai apsaugai įgyvendinti. Šios funkcijos, koreliuodamos su šios teisės šakos pamatiniais principais, užtikrina socialinės apsaugos teisės tikslo įgyvendinimą. Todėl jos savaime tampa nuoroda įstatymų leidėjui – kokia kryptimi turi eiti kuriamas socialinės apsaugos teisinis reguliavimas.
2. Analizuojant nacionalinius Lietuvos teisės aktus socialinės apsaugos teisės srityje, pagrindinėmis funkcijomis yra laikomos apsauginė, demografinė ir šeimų rėmimo, ekonominė, paskirstymo bei užimtumo funkcijos. Iš šių funkcijų turinio išskiriamos svarbiausios socialinės apsaugos teisės saugomos vertybės – tai šeima, sveikata, darbas, gerų gyvenimo sąlygų bei būtinųjų asmens poreikių tenkinimo užtikrinimas.
3. Socialinės apsaugos teisės funkcijų įgyvendinimo priemonės yra socialinio draudimo bei socialinės paramos institutai. Per socialinio draudimo sistemą yra įgyvendinamos visos pagrindinės nagrinėtos funkcijos, tačiau ši sistema pasižymi ir probleminiais aspektais, kurių pagrindiniai – galimi piktnaudžiavimai teise bei išmokų indeksavimo mechanizmo įtvirtinimo trūkumas. Socialinės paramos sistema nepasižymi akivaizdžia problematika, tačiau tam, kad būtų pasiektas tinkamas socialinės apsaugos teisės funkcijų įgyvendinimas, socialinės paramos teikimui yra įtvirtinta papildomų sąlygų, taip pat numatytas asmenų patikrinimo mechanizmas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 2004, 4-26.
3. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 110-3207.
4. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 111-3574.
5. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 89-1706.
6. Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas (2014). TAR, 15180.
7. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 101-2018.
8. Lietuvos Respublikos šeimos kortelės įstatymas (2018). TAR, 11730.
9. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, 73-2755.
10. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 75-3472.
11. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 73-3352.
12. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 101-2018.
13. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas (1991). *Lietuvos aidas*, 107-0.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1656 „Dėl Nedarbo socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 186-6930.
15. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. kovo 10 d. įsakymas Nr. A1-133 „Dėl kompleksškai teikiamų paslaugų šeimai 2016-2023 m. veiksmų plano patvirtinimo“. TAR, 4549.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

16. Bitinas et al. (2020). *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
17. Bitinas et al. (2011). *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

18. Borgmann (2005). *Social Security, Demographics, and Risk*, Springer [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/book/10.1007/b137963> [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]
19. Bridges (2005). *Racial Equality Without Equal Employment Opportunity? Lessons from a Labor Market for Professional Athletes*. Iš Nielsen (eds.) (2005). *Handbook of Employment Discrimination Research*, Springer [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/book/10.1007/1-4020-3455-5> [žiūrėta 2022 m. kovo 1 d.]
20. Guogis (2008) Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. *Socialinis darbas*, 7(2), p. 26-34 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367179030873/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
21. Kavoliūnaitė-Ragauskienė (2010). Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės. *Teisės problemos*, 4(70), p. 57-102 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2010-4-kavoliunaite.pdf> [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.].
22. Maculevičius (2004). Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 56(48), p. 5-11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3219> [žiūrėta 2022 m. vasario 16 d.].
23. Šimkienė et al. (2009). Lietuvos pensijų sistema. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, p. 162-170 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2009~1520424178292/J.04~2009~1520424178292.pdf> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
24. Taminskaitė (2019). Socialinės (gerovės) valstybės modelio raida ir įtaka socialinei apsaugai Prancūzijoje. *Teisė*, 1(11), p. 158-177 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/333230959_Socialines_geroves_valstybes_modelio_raida_ir_itaka_socialinei_apsaugai_Prancuzijoje [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.].
25. Tartilas (2005). Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
26. Tartilas (2005). Nedarbo problema. *Jurisprudencija*, 74(66), p. 30-38 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2985/2786> [žiūrėta 2022 m. kovo 18 d.].

27. Žalimienė et al. (2015). Visuomenės požiūris į socialinės pašalpos organizavimą kaip socialinės paramos politikos reformos veiksnys. *Socialinis darbas*, p. 104-127 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vb.lstc.lt> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].

KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJA

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutarimas. TAR, 20843.

29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas. TAR, 4898.

30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas. TAR, 8081.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas. TAR, 1664.

32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52-2604.

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 16-790.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 127-6406.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 147-7522.

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 106-4434.

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-1904.

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 115-5221.

KITA LITERATŪRA

39. Europos komisija (2021). *Jūsų socialinės apsaugos teisės Lietuvoje*. Europos Sąjungos leidinių biuras [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].

40. Europos komisija (2012). *Jūsų socialinės apsaugos teisės Lietuvoje*. Europos Sąjungos leidinių biuras [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Lithuania_Lt.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].

41. Europos komisija (2012). *Jūsų socialinės apsaugos teisės Šveicarijoje*. Europos Sąjungos leidinių biuras [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Switzerland_lt.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
42. Europos komisija (2012). *Jūsų socialinės apsaugos teisės Vokietijoje*. Europos Sąjungos leidinių biuras [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Germany_lt.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
43. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2022 m. vasario 14 d.].
44. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2021). *Kas yra socialinės paslaugos?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/socialines-paslaugos-ir-socialinis-darbas/kas-yra-socialines-paslaugos> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
45. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2021). *Nėštumas ir pirmieji vaiko priežiūros metai: ką turite žinoti?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/nestumas-ir-pirmieji-vaiko-prieziuros-metai-ka-turite-zinoti> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
46. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2020). *Šeimos politika* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
47. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2021). *Smurto artimoje aplinkoje prevencija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
48. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2022). *Vyriausybė pritarė: keisis vaiko priežiūros išmokų skaičiavimo tvarka* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/vyriausybe-pritare-keisis-vaiko-prieziuros-ismoku-skaiciavimo-tvarka-1> [žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.].
49. Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos (2021). *Privalomasis sveikatos draudimas (PSD)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ligoniukasa.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/gyventojams-1/apie-privalomaji-sveikatos-draudima/privalomasis-sveikatos-draudimas-psd> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].

50. Privalomasis sveikatos draudimas (PSD) (2022) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.renkuosilietuva.lt/lt/privalomasis-sveikatos-draudimas-psd/> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
51. Socialinė apsauga: *Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra* (1998). *Sveikatos ekonomikos centras* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/LR_ministerijos/SocApsDarbMin/socbook_97.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
52. Užimtumo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2022). Nedarbo statistikos duomenys [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://uzt.lt/> [žiūrėta 2022 m. kovo 18 d.].
53. Lietuvos Respublikos Seimas (2019). *Tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos Europos šalyse* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=14713 [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
54. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2022). Statistikos duomenys [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.sodra.lt/kaip-apskaiciuojama-pensijos-verte> [žiūrėta 2022 m. kovo 23 d.].
55. Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: www.vle.lt [žiūrėta 2022 m. vasario 16 d.].

SANTRAUKA

SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS FUNKCIJOS

Dominyka Gudjurgytė

Šio darbo tikslas yra pateikti pagrindines socialinės apsaugos funkcijas, nagrinėjant ne tik jų turinį, bet ir realizavimo ypatumus. Socialinės apsaugos funkcijos yra labai reikšmingos visai socialinės apsaugos teisės sistemai. Funkcijos, koreliuodamos su pamatiniais šios teisės šakos principais, išryškina socialinės apsaugos vertybes ir padeda įstatymų leidėjui kurti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų tų vertybių apsaugą. Nagrinėjant nacionalinius teisės aktus ir išskiriant pagrindines funkcijas, galima nustatyti, kas yra saugomos vertybės – tai šeima, darbas, būtinieji asmens poreikiai, sveikata.

Pagrindinės socialinės apsaugos teisės funkcijos yra šios: apsauginė, demografinė ir šeimų rėmimo, ekonominė, paskirstymo ir užimtumo. Apsauginė funkcija yra orientuota į atskirų asmenų bei šeimų finansinę apsaugą atsiradus tam tikroms gyvenimiškoms aplinkybėms (nėštumas, senatvės amžius, nedarbas, liga). Demografinės ir šeimų rėmimo funkcijos tikslas yra gerinti valstybės demografinius rodiklius bei skatinti šeimų kūrimąsi. Ekonominė ir paskirstymo funkcijos yra nukreiptos į lėšų surinkimą, biudžetų formavimą bei tinkamų tų lėšų paskirstymą. Užimtumo funkcijos pagalba yra sprendžiamos valstybės nedarbo problemos.

Socialinės apsaugos funkcijos yra įgyvendinamos per socialinio draudimo bei socialinės paramos sistemas. Socialinio draudimo institutas yra susijęs su socialinėmis rizikomis. Šis institutas yra gana problemiškas, kadangi reguliavimas ne visada atitinka funkcijų konceptą. Socialinės paramos institutas nepasižymi problemineis aspektais, tačiau norint gauti piniginę paramą ar pasinaudoti socialinėmis paslaugomis, asmuo (šeima) turi atitikti daugiau sąlygų, o valstybė privalo organizuoti asmens (šeimų) patikrinimus, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo teise.

SUMMARY

FUNCTIONS OF SOCIAL SECURITY LAW

Dominyka Gudjurgytė

The aim of this work is to present the main functions of social security law and to analyze the content and the peculiarities of them. Functions of social security law are very important for all social security law system. Functions, together with principals, highlight the social security values. It helps for the legislator to create the legal regulation which protect the default values. According to national legislation, we can to determine what the protected values are – it is a family, a job, the essential personal needs, a health.

The main functions of social security law are protective, demographic and family support, economic, distribution and employment. Protective function is oriented to the protection of individuals and families. It works when people when people are faced with life situations (for example, pregnancy, old age, unemployment, illness). The aim of demographic and family support function is to improve the country's demographics and encourage the formation of families. Economic and distribution functions are directed to raising funds, forming budgets and allocating the appropriate funds. Employment function is like a help to solve unemployment problems.

Functions of social security are implemented through social insurance and social support systems. Social insurance is related with social risks. This institute is quite problematic because regulation does not always conform to the concept of functions. The institute of social support does not have any problematic aspects, but in order to receive financial support or use social services a person (family) must meet more conditions, and the state must organize checks on a person (family) to prevent abuse of the right.